

Turkish Journal of Shiite Studies

ISSN: 2687-1882 Cilt | Volume: 4 Sayı | Issue: 2 Aralık | December 2022

'Yevm-i 'Âşûrâda Şî'îlerin İcrâ-yı Âyîni' Adlı Risâlenin Tahlil ve Transkripsiyonu

*Evaluation and Transcription of the Treatise of the 'The Ritual Performance of Shiites on the
Day of Ashura'*

Ahmet Yalçın | <https://orcid.org/0000-0001-9569-863X> | ahmetyalcin@kayseri.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi, Kayseri Üniversitesi, Develi İslami İlimler Fakültesi, Kalam ve İslam Mezhepleri Anabilim Dalı, Kayseri/Türkiye
Assist. Professor, Kayseri University, Develi Islamic Science Faculty, Department of Kalam and Islamic Sects,
Kayseri/Türkiye

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 04.12.2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 26.12.2022

Yayın Tarihi /Date Published: 31.12.2022

DOI: <https://doi.org/10.48203/siader.1214445>

Atıf/Citetion: Yalçın, Ahmet. "'Yevm-i 'Âşûrâda Şî'îlerin İcrâ-yı Âyîni' Adlı Risâlenin Tahlil ve Transkripsiyonu". *Turkish Journal of Shiite Studies* 4/2 (Aralık 2022): 284-315. doi: 10.48203/siader.1214445

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanır.

Copyright & License: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the **CC BY-NC 4.0** license.

İntihal: Bu makale, *Turnitin* yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by *Turnitin*. No plagiarism detected.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/siader> mailto: turkishshiitestudies@gmail.com

Abstract

There is a treatise called “The Ritual Performance of The Shiites on The Day of Ashura”. The author of this treatise is unknown. This treatise was published in Istanbul a century ago. This treatise is a document interested in the field of the history of Shiism and the History of Islamic Sects. In this study, I translated the treatise into today’s Turkish alphabet and evaluated it. The name of the treatise reminds us of how Shiites perform religious ceremonies on the day of Ashura. However, the treatise describes some Shiite-related issues: The concept of Shia, the creed of Shia about the first three caliphs, who was the first Muslim, is Ali. What are the personal characteristics of Ali, the subject of Ali’s guardianship and imam, Hussein and the place where he was martyred, Ashura and mourning. The author’s way of explaining these issues shows that he interpreted the verses of the Qur’an from a Shiite point of view. The sources he used in the narrations are the famous Shiite sources. He is either a Shiite, or seriously under the influence of the Shiite mentality. The main emphasis of the author on the day of Ashura is as follows: Hussein sacrificed himself for the Muslims, so today all Muslims should mourn his death.

Keywords: History of Islamic Sects, Shia, Hz. Ali, Hz. Hussein, Ashura, Mourning

Öz

Meçhul bir müellif tarafından “Yevm-i ‘Âşûrâda Şî’ilerin icrâ-yı Âyîni” adıyla yazılarak bir asır evvel İstanbul’da neşredilen risâle, Şîlik ve İslâm Mezhepleri Tarihi alanında bir vesika hükmündedir. Tahlil ve neşrini yaptığımız risâleye verilen isim, Şî mezhebi mensuplarının âşûrâ gününde yaptıkları dinî törenlerin nasıl icrâ edildiğinin anlatıldığı çağrıştırmaktadır. Ancak risâlede, âşûrâ âyinlerinin nasıl yapıldığı değil, Şîlik için önemli sayılan konular anlatılmıştır. Risâlede; Şî kavramı, Şîa’nın halifeler hakkındaki itikadı, ilk Müslüman olan kişi, Hz. Ali kimdir, Hz. Ali’nin kişisel özellikleri nelerdir, Hz. Ali’nin vasîliği ve imâmeti, Hz. Hüseyin kimdir ve nerede şehit olmuştur, âşûrâ ve mâtem gibi konular Şî anlayış çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Müellifin bu konuları izah ederken, Kur’ân-ı Kerîm’den delil getirdiği âyetlere yaptığı yorumlar ile bahis konusu ettiği rivayetlerin yer aldığı kaynaklar, onun bir Şî olduğunu ya da ciddi biçimde Şî zihniyetin tesiri altında kaldığını göstermektedir. Müellif tarafından, tarihsel bazı hataları tashih için kaleme alındığı ifade edilen risâlede, Hz. Hüseyin’in Müslümanlar için kendisini fedâ ettiği âşûrânın bir mâtem günü olarak kabul edilmesi istenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Şîa, Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Âşûrâ, Mâtem.

Giriş

İslâm tarihinin ilk asrında, sahâbe arasında başlayarak devam eden siyasî temelli ayrılıklar, tarihsel süreçte ortaya çıkan farklı okumalar neticesinde İslâm mezhepleri olarak isimlendirilen çeşitli oluşumları meydana getirmiştir. İslâm mezheplerinin doğuşuna; dinin bünyesinden kaynaklanan düşünce hürriyeti, vahyin üslûbu, âyetlerin muhkem ya da müteşabih oluşu gibi hususlar etki etmiştir. Öte yandan, İslâm toplumu içerisinde yaşanan siyasî olaylar da zamanla

firkaların doğuşuna zemin teşkil etmiştir.¹ İslâm mezhepleri genel olarak, İslâmî esaslara bakış açılarındaki ihtilaftan zuhur etmiştir.² Dolayısıyla mezhepler, İslâm'ın akaid boyutunu anlama girişimleri esnasında yaşanan yorum farklılaşmalarına dayanmaktadır. Müslümanların çoğunluğundan ayrılıp İslâm itikadında farklılaşarak mezhep hüviyeti kazanan anlayışların başında Şîa gelmektedir. Şîa; inanç sistemi, toplumsal taban, Sünnî dünya ile etkileşim ve içinden çok sayıda gulât yapının çıkması gibi sebeplerle Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat anlayışından sonra hakkında en çok kalem oynatılan İslâm mezhebi konumundadır. Tarihin akışı içerisinde farklı zaman dilimlerinde Şîa konusunda yazılan eserlerin incelenmesi, Şîa'nın yaşadığı değişimleri, Şîîliğin ve Şîî kesimlerce kabul edilen çeşitli düşüncelerin hem Şîîler hem de Şîî olmayanlarca nasıl anlaşıldığını ortaya çıkarmaktadır.

Şîî denildiğinde ne anlaşılır? Şîîlerin Rasûlullah'ın vefatından sonra hilafet makamına gelen kişiler hakkındaki kanaati nedir? İslâm'da Rasûlullah'tan sonra en faziletli kişi kimdir? Şîîlere göre Hz. Ali tasavvuru nasıldır? Şîî düşüncede Hz. Hüseyin'in yeri nedir? gibi daha pek çok sorunun tarihsel süreçte aldığı cevaplar merak konusudur. Değişimin kaçınılmaz bir gerçeklik olduğu düşünülürse, bahsi geçen suallere verilen cevaplar, Şîî düşüncenin değişimini gözler önüne sermektedir. Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekildiği döneme tesadüf eden yıllarda İstanbul'da yazılan ve basılan "Yevm-i Âşûrâda Şîîlerin İcrâ-yı Âyîni" isimli risâle, Şîî düşünceye dair çeşitli bilgileri ihtiva etmektedir. Tarihî bir vesika hüviyetindeki bu risâle sayesinde, geçen zaman zarfında düşüncelerde gerçekleşen değişim tespit edilebilmekte ya da Şîa hakkında dönemsel bazı bilgiler elde edilebilmektedir. Ayrıca bir Sünnî olma ihtimali bulunan risâle yazarının penceresinden, Şîî düşünceyi gözlemlemek de mümkün olabilir.

1. Risâlenin Müellifi Hakkında

Risâleyi kaleme alan müellif, M. A. şeklindeki bir kısaltmadan başka kendisine dair bir işaret bırakmamıştır. Risâlenin yazıldığı yıl 1344/1925 olduğu göz önüne alındığında, henüz soyadı kanunu³ çıkmamış olması hasebiyle müellifin M. A. şeklindeki kısaltması, onun adı ve soyadı değil, iki ismine işaret etmektedir. Buna göre M. A. şeklindeki kısaltmaya uygun düşen isimler; Mehmet Ali, Mehmet Akif,

¹ Ethem Rûhi Fığlalı, "Mezheplerin Doğuşuna Tesir Eden Sebepler", *Ankara Üniversitesi İslâmî İlimleri Enstitüsü Dergisi* 4 (1980), 115, 127.

² Metin Bozkuş, "İslâm Mezhepleri Tarihi Açısından Dini Düşüncenin Geçirdiği Evreler", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (Haziran 2002), 197.

³ Türkiye'de soyadı kanunu, 21 Haziran 1934 yılında kabul edilmiştir.

Mustafa Asım ya da benzer isimlerdir. Dönemde meşhur iki isimli yazar, şair ve düşünce adamları bulunmaktadır. Bunlar arasında yer alan Mehmed Ali Hilmî Dedebaba, İstanbul'daki meşhur Bektâşî dedelerinden birisidir. 1907 senesinde vefat ettiğinde bilindiği kadarıyla sadece şiirlerini bırakmış, bunun dışında eseri yoktur.⁴ Mehmed Akif Ersoy (ö. 1936), o yıllarda Mısır'a gitmiştir.⁵ Ayrıca risâlenin konusu, yazdığı eserleri bağlamında onun ilgi alanına pek girmemektedir. Dönemde yaşayan ve ismi M. A. kısaltmasına uyan bir başka şahıs ise Mehmed Ali Aynî'dir (1869-1945). Osmanlı devrinde çok sayıda görev üstlendikten sonra emekliye ayrılan Mehmed Ali Aynî, Dâru'l-Fünûn'da ders vermeye başlamıştır. 1923'te Telifât-ı İslâmiyye Kurulu üyesi olarak ilâhiyat fakültesi dâhil çeşitli eğitim müesseselerinde tasavvuf ve dinler tarihi dersleri okutmuştur.⁶ Çok sayıda makale ve tercümesi bulunan Aynî'nin bu risâlenin de müellifi olması muhtemeldir.

Buna benzer başka isimler bulunmakla birlikte, risâle üzerinde yazarına işaret eden kısıtlı malumat sebebiyle bu konudaki her türlü açıklama ancak zan ifade edecektir. Bu sebeple risâlenin müellifinin meçhul olduğunu söylemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

2. Risâlenin Tahlili

2.1. Risâlenin Yazılma Gerekçesi

Müellif, risâleyi yazmasına gerekçe olarak birkaç hususu zikretmektedir. Bunlardan ilki; Dâru'l-Fünûn'da tahsil görmüş olan tanıdığı bir kişi ile karşılaşmasında, o zatın âşûrâ günü hakkında bayram ifadesini kullanmasıdır. Müellif, bir mâtem günü, nasıl olur da herkes tarafından bayram olarak telakki edilir, diye çok şaşırır ve üzülür. Bunu takip eden günlerde Cenap Şehabettin'in kaleminden çıkan bir makalede de "âşûrâ bayramı" tabirini görür. Bundan birkaç ay evvel Bâyezit Kız Numune Okulu muallimlerinden bir hanımefendinin öğrencilerine, "Hz. Peygamber'in torunu olan Hz. Hüseyin'i İranlıların şehit ettiğini ve daha sonra pişman olarak bazılarının bu günü şenlik ilan ettiklerini" söylediğini işitmiştir. Müellif, yaptığı araştırma neticesinde bu konudaki cehâletin boyutunu gözler önüne sermek, tarihî gerçeklere aykırı bilgilerin talebeye öğretilmesini engellemek, hakikatin tahrifinin önüne geçmek ve yeryüzünde bu derece mühim bir hadise hakkındaki yanlış bilgileri tashih etmeyi istemektedir. Müslümanlar arasında tesirleri uzun zaman devam eden Hz. Hüseyin'in katledilmesi hadisesi ve

⁴ Abdullah Uçman, "Mehmed Ali Hilmi Dedebaba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/440.

⁵ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, haz. Necmettin Turinay (Ankara: TOBB Yayın, 2011), 4. Mehmet Akif Ersoy, 1926 ile 1936 yılları arasında Mısır'da ikamet etmiştir.

⁶ İsmail Arar, "Ayni, Mehmet Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/273-275.

bu hadisenin neticelerinin doğru şekilde bilinmemesi, müellifi bu risâleyi yazmaya sevk etmiştir.

2.2. Şîî Ne Demektir?

Müellif, Şîî kavramını kısaca açıklayarak söze başlamaktadır. Ona göre Şîî: “Bizzat Son Peygamber’in ve Ehl-i Beyt’in din ve mezhebi anlamına gelmektedir. Şîîler Rasûlullah’ın Ehl-i Beyt’inin sevenleridir.” Müellifin bahsettiği, Şîîlerin Ehl-i Beyt’i sevme konusunda hassasiyet sahibi oldukları doğru olmakla birlikte, bu hassasiyet sadece sevgi ile sınırlı değildir. Tarihsel süreçte gelişen Şîî din anlayışına göre, Hz. Peygamber’den sonra onun yerine imam olacak kişiler, nas ile tayin edilmek suretiyle bizzat Allah tarafından belirlenerek⁷ Hz. Ali’ye bildirilmiştir.⁸ Ümmetin seçerek göreve getirdiği kişiler imam olamaz, zira imâmet insanların iradesine bırakılan bir konu değildir. İmâmet, Ali evlatları dışındaki hiç kimseye intikal edemez.⁹ Müellifin Şîî tanımını yaparken kullandığı “Hz. Peygamber’in ve Ehl-i Beyt’in din ve mezhebi” ifadesi, mezheplerin insanî oluşumlar olduğu ve dinle özdeşleştirilemeyeceği düşüncesine uymamaktadır.¹⁰ Zira Hz. Peygamber’in sağlığında ve vefatını takiben dört halifenin yönetiminde olduğu süreçte bir mezhepten bahsetmek, isabetli bir tespit değildir.¹¹ Mezheplerin temel fikirlerini Hz. Peygamber’in sağlığında yaşanan bazı olay ve savunulan görüşlere dayandıranlar bulunmaktadır.¹² Ancak, tarihsel birer olgu olan mezheplerin Hz. Peygamber’in vefatından çok sonra vücuda geldiği bilinmektedir.¹³ Her ne kadar mezhepler, Hz. Peygamber’den yıllar sonra şekillenmeye başlamış olsa da bütün mezhepler, meşrûiyet arayışına girmiş ve kendilerini Hz. Peygamber ya da sahabe ile ilişkilendirmeye çalışmıştır.¹⁴ Müellifin, Şîî’nin “Hz. Peygamber’in ve Ehl-i Beyt’in din ve mezhebi” olduğu sözü, Şîî iddialar arasında yer alan, Şîî’nin bizzat Hz. Peygamber’in sağlığında Hz. Ali ve taraftarları biçiminde mevcut olduğu düşüncesini¹⁵ desteklemektedir.

⁷ Muhammed Bâkır el-Meclisî, *Bihârü'l-Envâr* (Kum: Müessesese İhyâi'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1430), 7/32.

⁸ Sa'd b. Abdillâh Ebî Halefi'l-Eş'arî el-Kummî, *Kitâbü'l-Makâlât ve'l-Fırak*, thk. Muhammed Cevad Meşkûr (Tahran: Matbaa-i Haydarî, 1321), 15-16.

⁹ Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, thk. Muhammed Abdulkadir Fâdilî (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1435/2014), 1/117.

¹⁰ Hasan Onat, “İran İslâm Devrimi ve Şîîlik”, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 6 / 2 (Aralık 2013), 243.

¹¹ Nâşî el-Ekber, *Mesâilü'l-İmâme*, thk. Yusuf Vanis (Beyrut: Dâru'n-Neşr, 1971), 9.

¹² Adem Arıkan, *Mezhepler Konusunda Bilinmesi Gereken 88 Soru* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2020), 17.

¹³ Mehmet Saffet Sarıkaya, *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019), 24.

¹⁴ Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş* (İstanbul: Dem Yayınları, 2010), 138-140.

¹⁵ Kâşifü'l-Gitâ, *Caferî Mezhebi ve Esasları*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı (İstanbul: Toker Matbaası, 1966), 31.

2.3. Şîîlerin Halifeler Hakkındaki İtikadı

“Şîa'nın, Hz. Peygamber'in vefatından sonra başa geçen hiçbir halifeyi kabul etmediğini” ifade eden müellif, bunun hadis-i şerif muktezâsınca olduğunu söylese de bahsettiği hadis rivayetine risâlede yer vermemiştir. Müellif, “Şîîlerin sadece Hz. Ali'yi, Hz. Peygamber'in vasîsi, halifesi ve Müslümanların imamı kabul ettiğini”, onun dışındaki kimselerin imâmetinin geçersiz olduğuna inandıklarını söylemektedir. Bu açıklamada geçtiği üzere Şîîler, ilk halife Hz. Ebû Bekir'den bugüne kadar, Hz. Ali ve evladı dışında hilafet makamına gelen hiç kimseyi meşru halife olarak kabul etmemiştir. Hz. Ali dışındaki şahısların halifeliğini kabul etmemenin ötesinde, onlar hakkında bazı Şîî kaynaklarda olumsuz ifadeler geçmektedir.¹⁶ Ayrıca Hz. Ali'nin vasîliği ile alakalı olarak, çağdaş İslâm mezhepleri tarihi araştırmacılarının yaptığı tespitlere göre, Hz. Peygamber'in hayatında Hz. Ali'nin mutlak anlamda vasî kabul edilmesi fikrine ulaştıracak biçimde hadiselerin bulunduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.¹⁷ Hz. Peygamber'den sonra imam olacak kişinin belirlenmesi konusunda iki eğilim ağırlık kazanmıştır. Birincisi, ümmetin kendi yöneticisini seçmesidir. İkincisi ve Şîa'nın Zeydiyye dışındaki gruplarının da benimsemiş olduğu, imam olacak kişinin Allah ve Rasûlü tarafından görevlendirilmesidir. Şîa'nın ana zümresini temsil eden İmâmiyye, Hz. Ali'nin vasîliğini, bir hâdiseye dayandırmaktan ya da halkın seçimine bağlamaktan ziyade, doğrudan Allah ve Rasûlünün iradesiyle vasîlik görevine geldiğine inanmış, Hz. Ali'nin de kendisinden sonra bu göreve gelecek evlatlarını belirleme yetkisinde olduğunu savunmuştur.¹⁸

Müellif, “Ümme yoğullarının hilafete layık olmadığı” kanaatindedir. Buna gerekçe olarak; “Emevîlerin vakitlerinin çoğunu zulüm, günah ve menhiyat ile geçirdiklerini, dinin hükümleri konusunda acziyet içinde olduklarını, imâmet makamına cünüp oldukları halde geçerek halka namaz kıldırıklarını, sarhoşken imamlık yaptıkları ve iki rekât olan sabah namazını dört rekât olarak kıldırıklarını” risâlede anlatmaktadır. İmâmet makamına sadece Hz. Ali ve evladını layık gören Şîî din anlayışının teşekkül sürecine bakıldığında; İslâm öncesi dönemden beri süre gelen Emevî-Haşimî çekişmesi,¹⁹ Hz. Osman döneminde yaşanan fitne olayları, Cemel vak'ası, Sıffin Savaşı, Hakem Olayı ve Kerbelâ faciasının etkilerinden bahsedilmektedir. Bu süreç içerisinde Emevîler, Ali evladının imâmeti ele geçirmesi önündeki baş aktör olarak tezahür etmiştir. Hz. Hasan'ın Muaviye ile anlaşarak hilafeti ona bırakması,²⁰ akabinde Muaviye'nin halifeliği saltana dönüştürerek oğlu Yezid'i veliaht tayin etmesi, Yezid döneminde

¹⁶ Mehmet Nur Akdoğan, *Şîî Kaynaklara Göre Hz. Ömer* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2017), 88-89.

¹⁷ Sıddık Korkmaz, *Şîa'nın Oluşumu* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 32.

¹⁸ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze Şîîlik ve Kolları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 226.

¹⁹ Mehmet Ali Büyükkara, *İmâmet Mücadelesi ve Haşimoğulları* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999), 12.

²⁰ Ethem Rûhi Fıçlalı, “İslâm Tarihinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Dönemleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (1983), 356.

Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da katledilmesi ve ilerleyen süreçte yaşanan diğer hadiseler, Hz. Ali ve soyunun imâmete nass ile tayin edildiğini kabul eden Şîler tarafından Emevîlerin benimsenmesini makul kılmamaktadır. Ayrıca Yezid b. Muaviye, yaşayış ve davranış tarzı bakımından Müslümanlarca tenkid edilmiş ve fâsık olmakla suçlanmıştır.²¹ Emevî iktidarı boyunca Ehl-i Beyt mensuplarına karşı yapılan muamele ve Emevîlerin son dönemlerinde gerçekleşen Zeyd b. Ali hareketinin kanlı bir şekilde bastırması,²² Ehl-i Beyt taraftarları arasında, Emevî idaresine karşı tepkiyi besleyen faktörlerdir. Abbasî ihtilaline giden süreçte Emevî-Haşimî çekişmesi, Hicaz'a uzak bölgelerde Emevî aleyhtarlığı şeklinde tezahür etmiştir.²³ Öte yandan Ehl-i Beyt mensubu imamların, Abbasîler devrinde rahat ettiklerini, onların politikalarını tam anlamıyla desteklediklerini de söylemek mümkün değildir.²⁴

2.4. İlk Müslüman Olan Kimdir?

"Rasûlullah'tan sonra İslâm'a girme hususunda kim öndedir sualinin cevabını Hz. Ali'dir" şeklinde veren müellif, "Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in damadı, amcaoğlu ve birâderi" olduğuna vurgu yaparak, onun Hz. Peygamber ile hem kan hem de evlilik sebebiyle akrabası olmasını gündeme getirmektedir. Akabinde "Hz. Ebû Bekr'in kırk yaşında, Hz. Ali'nin ise çocuk yaşta iman ettiğini" söylemektedir. "Çocuk yaştaki bir kişinin iman, ibadet ve işlediği günahlar ya da inkâr bakımından sorumlu olduğunu" savunan müellif, bu konuyu Kur'ân'dan getirdiği delillerle izah etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Kehf suresi 75. âyetinde geçen, "Mûsâ ile Hızır'ın yaptıkları yolculuk esnasında müstehak-ı ikâb bir çocuğa rastladıkları ve Hızır'ın çocuğu katletmesine itiraz eden"²⁵ Hz. Mûsâ'ya cevâben Hızır'ın, zalim değil Allah'ın enbiyasından olduğuna", yine "Hz. İsmâ'ya da çocuk iken kitap ve nübüvvet ile ikram edildiğine", "Hz. İbrahim doğduğunda devrin zalim hükümdarından korkan validesi tarafından bir ırmak kenarında gizlendiğinde, içine sarılı bulunduğu şeyi açarak kelime-i tevhid getirmesine annesinin şahit olduğuna" Kur'ân'ı delil göstermektedir. Ancak, Hz. İbrahim ile ilgili bu husus Kur'an-ı Kerim'de geçmediği gibi, Hz. İbrahim'in risâleti öncesinde, gökteki cisimlere bakarak "bu benim Rabbim" şeklinde âyetlerde²⁶ geçen sözleri dışında, çocukluğu ve gençliğine dair herhangi bir bilgi de bulunmamaktadır. Risâle müellifinin Hz. İbrahim için bahsettiği mesele muteber tarih kitaplarında ve konu ile alakalı akademik çalışmalarda da yer almamaktadır. Dolayısıyla Kur'ân'da geçmeyen bir

²¹ Fiğlalı, "Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Dönemleri", 361-362.

²² Ethem Rûhi Fiğlalı, *İmamiyye Şîası* (İstanbul: Ağaç Yayınları, 2008), 161-163.

²³ Habip Demir, *Horasan'da Şîlik: İran'da Şîliğin Tarihsel Arka Planı* (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 161.

²⁴ Büyükkara, *İmâmet Mücadelesi ve Haşimoğulları*, 29.

²⁵ *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, haz. Hayreddin Karaman - Ali Özek - İbrahim Kâfi Dönmez vd. (Ankara: TDV Yayınları, 2014), el-Kehf 18/80.

²⁶ el-En'am 6/75-79.

konuya Kitabullah'ı şahit göstermesi, müellifin konuya vukufiyetinin sorgulanmasına, ayrıca risâlenin güvenilirliğine şüphe düşmesine sebep teşkil etmektedir.

Müellif, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ali'nin Müslüman olduğu yaşları bilmekte, ancak Hz. Ali'nin daha çocuk yaşta²⁷ bulunmasının onun için İslâm'a ilk giren kişi olma konusunda bir engel teşkil etmeyeceğini savunmaktadır. Onun İslâm'a daha önce girmesini, sonraki dönemlerde ortaya çıkan kimin daha faziletli olduğu yönündeki tartışmalarda²⁸ bir kanıt olarak görme eğilimindedir. Tarih kaynaklarında İslâm'a ilk girenler olarak Hatice, Ali, Ebû Bekir ve Zeyd isimleri birlikte zikredilmekte²⁹ ve buradan bir fazilet farkı çıkarılmamaktadır. Ancak tarihsel süreçte başlayan mezhepleşme ile Şîa ve Ehl-i Sünnet arasında efdaliyet konusu gündeme gelmiş, Şîa Hz. Ali'yi, Ehl-i Sünnet ise Hz. Ebû Bekir'i en faziletli kişi olarak kabul etmiştir.³⁰ Müellifin, Rasûlullah'tan sonra öne geçen isim olarak Hz. Ali'yi zikretmesi, onun mezhebî bakış açısını göstermektedir.

2.5. Hz. Ali Kimdir?

Müellif, Hz. Ali'nin, “Şîiler tarafından Allah ve Rasûlünün emriyle mü'minlerin emiri kabul edildiğini”, “Hz. Ali dışındaki halifeler için bu hitabın vukua gelmediğini” ifade etmektedir. Diğer satırlarda “Emîrül-mü'minîn sözünün Şîilerce sadece Hz. Ali için kullanıldığını” ve bunun “Hz. Peygamber'in hayatta olduğu dönemden beri bilinen bir husus” olduğunu söyleyen müellif, Şîi İslâm tarihi yazıcılarının Hz. Ali için çizdikleri eşsiz mevkii işaret etmektedir.³¹ Risâlede geçen “Hz. Ali, Hz. Peygamber'in amcası Ebû Talib'in oğlu olup, Şîiler onun, Allah ve Rasûlünün açık emriyle mü'minlerin emiri olduğuna inanır” cümlesi bilinen bir husustur.³² Ancak müellifin, devr-i

²⁷ Tarihçi İbnü'l-Esîr, Hz. Ali'nin Müslümanlığı seçtiğinde 9 ile 11 yaşlarında olduğuna dair iki rivayetin bulunduğunu nakleder. İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim b. Abdülvâhid eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Muhammed Yusuf ed-Dekkâk (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 1/582.

²⁸ Mehmet Ümit, *Zeydiyye-Mu'tezile Etkileşimi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 37-38.

²⁹ İbn İshak; Allah'a ve Rasûlünün getirdiğine ilk iman eden kişinin Hz. Hatice olduğunu (s. 190), vahiy geldikten iki gün sonra Hz. Ali'nin ve onu takiben Zeyd b. Hârise'nin iman ettiğini (s. 197-198), bunların ardından, Kureys'in Hz. Peygamber hakkındaki sözlerini işiten Hz. Ebû Bekir'in Rasûlullah'a gelerek Müslüman olduğunu anlatmaktadır. Bk. Muhammed İbn İshak, *Siyer-i İbn İshak*, haz. Muhammed Hamidullah (İstanbul: Düşün Yayınları, 2012), 190-199. Ayrıca bk. Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebevîyye*, çev. Abdülvehhab Öztürk (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2014), 1/306-317; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 1/583; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (Ankara: İmaj Baskı, 2003), 1/92.

³⁰ Ahmet el-Kâtip, *Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnîlik Şîilik*, çev. Muharrem Tan (İstanbul: Mana Yayınları, 2013), 19-20.

³¹ Farhad Daftary, *Şîi İslâm Tarihi*, çev. Ahmet Fethi Yıldırım (İstanbul: Alfa Basım-Yayımları, 2020), 45.

³² Cemil Hakyemez, *İmamiyye Şîası ve Temel Kavramları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 9; Daftary, *Şîi İslâm Tarihi*, 47.

risâlette “sadece Hz. Ali’ye emîrû’l-mü’minîn denilmesinin, Mâide sûresi 55. âyetinin mucibi” olduğu ve bu sebeple “ona veliyyullah ve veliyyü’l-mü’minîn diye hitap edilirdi” söylemi, bu âyeti tefsir eden bazı müfessirlerin verdiği bilgilere dayanmaktadır.³³ Âyetin siyak ve sibâkına bakıldığında “iman eden kimselere, Yahudi ve Hristiyanları dost edinmemeleri”³⁴ emredilmekte, “Mü’minlerin Allah, Rasûlü ve mü’minleri dost edinmeleri emredilmektedir”,³⁵ dolayısıyla bu âyette kastedilenin sadece Hz. Ali değil, bütün mü’minler olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Ali’nin, Hz. Peygamber zamanında, bizzat onun emriyle mü’minlerin emiri olduğunun bildirildiğine dair bazı rivayetler de zikredilmektedir.³⁶ Ancak, râşid halifeler döneminde kullanılmaya başlanan emîrû’l-mü’minîn unvanını ilk kullanan kişinin Hz. Ömer olduğu konusunda ittifak vardır.³⁷ Hz. Ali’ye halife olduktan sonra emîrû’l-mü’minîn denildiği, fakat Rasûlullah’ın hayatta olduğu dönemde bu sıfatla anıldığına dair tespit edebildiğimiz kadarıyla Şîî kaynaklar dışında bilgi bulunmamaktadır. Öte yandan Hz. Ali’nin, Rasûlullah zamanında tüm mü’minlerin emiri olmasına yönelik olarak, Hz. Ali’nin Hz. Peygamber’in vasîsi olması konusu dahi, akrabalık sebebiyle onun yakını, damadı, cenaze işleri ile ilgilenebilecek tek varisi olmaktan ibaret sayılmakta, onun Hz. Peygamber’e dinî ve dünyevî tam bir vesayetinin bulunduğu kabul edilmemektedir.³⁸

Müellif, Şîîlere göre Hz. Ali’nin şahsiyetine dair bilgiler vermiştir, buna göre;

“Hz. Peygamberden sonra en efdal, en âlim, en cesur, en halim ve en sabırlı kimse Hz. Ali’dir. O; imanı, ilmi, edebi, ibadeti, cömertliği, irfanı, ismeti ve tahareti ile temayüz etmiştir. Dinin ihyası için savaşlara iştirak etmekten asla sakınmamış”,³⁹ Hz. Peygamber, “onun bir kılıç darbesi, bütün insan ve cinlerin amellerinden hayırlıdır” buyurmuştur,⁴⁰ ona “gözümün nuru, amcaoğlu ve birader lakaplarını kullanmıştır. O asla putlara tapmamıştır.”

³³ Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasen et-Tabersî, *Mecmau’l-Beyân fi Tefsiri’l-Kur’ân* (Beirut: Dâru’l-Murtazâ, 1427/2006), 3/295-298.

³⁴ el-Mâide 5/51.

³⁵ el-Mâide 5/55-56.

³⁶ Muhammed b. Ya’kub el-Kuleynî, *Usûlü’l-Kâfi* (Beirut: Menşûrâtü’l-Fecr, 1428/2007), 1/175-177.

³⁷ Mustafa Fayda, “Emîrû’l-Mü’minîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/156-157.

³⁸ Korkmaz, *Şâ’nın Oluşumu*, 68.

³⁹ Metin Bozan, “Şîî Literatürde Hz. Ali”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 5 (Nisan 2011), 5; Mahmud Câbir, *eş-Şîatü el-Cüzûr ve’l-Büzûr* (Kum: Matbaa Sitâre, 1430), 27.

⁴⁰ Bu söz, Hz. Peygamber tarafından, Hendek Savaşında Hz. Ali’nin düşman karşısında gösterdiği başarı sebebiyle söylendiği ifade edilen ve Şîî müelliflerin eserlerinde bulunan bir rivayettir. Bk. Şeyh Sadûk Ebû Ca’fer Muhammed b. Ali el-Hüseyn, *el-Hisâl*, thk. Ali Ekber el-Gaffârî (Kum: Müessesetü’n-Neşri’l-İslâmî, 1303), 2/579.

Hız. Ali'nin fazileti ve üstün nitelikleri konusu, bütün Müslümanlar nezdinde makbul bir husustur. Onun cesareti, bilinen ve takdir edilen bir özelliğidir. O, Hız. Peygamber'in yanında katıldığı muharebelerde, çok sayıda düşman ile karşılaşmış ve haklarından gelmiştir. Çok küçük yaştan itibaren Hız. Peygamber ile yaşamaya başlaması ve çocuk yaşta İslâm'a girdiği için putlara tapmadığı bilinmektedir.⁴¹ Ancak onun Hendek günü bir darbesinin, ins ve cin amellerinden efdal oluşu sadece Şîî kaynaklarda yer almaktadır.⁴²

Kureyş'in Hız. Peygamber'i katletme planına karşı, Allah Teâlâ tarafından Medine'ye hicret izni verilen "Rasûlullah, Hız. Ali'yi yanında bulunan emanetleri sahiplerine vermekle görevlendirip kendi yeşil örtüsüne bürünüp yatağında yatmasını emrederek evinden ayrılmıştır."⁴³ Hız. Ali, küçük yaşta olmasına rağmen Rasûlullah'ın bu emrini aynen yerine getirmiştir. Risâle müellifi, Hız. Ali'nin yaptığı bu hareketi "kendisini Hız. Peygamber'e fedâ etti" şeklinde yorumlamış, Allah Teâlâ ile Cebrâil ve Mikâil arasında gerçekleşen bir diyaloga yer vermiştir. Buna göre melekler, Hız. Ali'nin yaptığı fedâkârlığı yapamayacaklarını söylemiş, Hız. Ali döşekte yatarken iki büyük melek gelerek baş ve ayakucunda beklemiş, Hız. Ali'nin Rasûlullah yolunda canından geçmesi üzerine "İnsanlardan öyleleri de var ki, Allah'ın rızasını almak için kendini fedâ eder. Allah da kullarına şefkatlidir"⁴⁴ âyeti nâzil olmuştur.

Hız. Ali'nin yaptığıının, fedâkârlık ve imanının kuvvetine işaret olduğunda şüphe yoktur. Ancak, bu hadiseye Cebrail'in dâhil edilmesi, Hız. Ali'nin Hız. Peygamber'in yatağında onun örtüsüne bürünerek bulunmasından hareketle onun vasîliğinin savunulması, tarihsel süreçte ortaya çıkan kimin daha faziletli olduğu ve "hilafet Ali'nin hakkıdır" iddialarını ispata yönelik girişimlerin bir parçası olduğunu akla getirmektedir.⁴⁵ Allah ile melekler arasında geçtiği bildirilen bu konuşmalar, Allah'ın emri ile iki meleğin gelip Hız. Ali'nin ayak ve başucunda bekledikleri de meşhur tarih kitaplarında yer almamaktadır. Ayrıca Bakara 207. âyetinin sebebi nüzûlü hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır.⁴⁶ Suheyb b. Sinan er-Rûmî, Medine'ye hicret etmek üzere yola çıktığında, bazı Kureyşliler onun peşine düşmüş, Suheyb ise onlara hitâben, "Ey Kureyş topluluğu! Biliyorsunuz ki ben içinizde en iyi ok atan biriyim. Torbamdaki oklar bitinceye kadar bana ulaşamazsınız. Oklarım bitince de kılıcımınla çarpışmaya devam ederim. Mekke'deki

⁴¹ Ebu'l-Hasen en-Nedvî, *Hız. Ali el-Murtezâ*, çev. Yusuf Karaca (İstanbul: Risale Yayınları, 2017), 45-73.

⁴² Behlül Behçet Efendi, *Âl-i Muhammed Tarihinde Teşrih ve Muhakeme*, sad. Cafer Bendiderya-Abbas Akyüz (İstanbul: Kevser Yayınları, 2003), 33.

⁴³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 2/3-4.

⁴⁴ el-Bakara 2/207.

⁴⁵ Ömer Cide, "Hız. Peygamber'in Hicretine Dair Bazı Mülahazalar", *Akademik Siyer Dergisi / Journal of Academic Sirah* 2/3 (Ocak 2021), 75.

⁴⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili-Yeni Mealli Türkçe Tefsir* (İstanbul: Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatı-Matbaa-i Ebu'z-Ziyâ, 1935), 1/874-875.

malımın yerini size söyleyeyim de beni bırakın” teklifini kabul ettiler. Suheyb Medine’ye gelince Hz. Peygamber: “*Ey Ebû Yahya! Yaptığın satış kârlı çıktı. Ebû Yahya’nın satışı kârlı çıktı*” buyurdu ve ardından bu âyet-i kerimenin indiği bilgisi mevcuttur.⁴⁷ Kendi döneminin önde gelen Şîî müfessirlerinden olan Tabersî, Bakara 207. âyetinin Hz. Ali hakkında nazil olduğunu, Süddî’nin İbn Abbas’tan yaptığı rivayete dayandırır. Ayrıca Hz. Ali, Rasûlullah’ın yatağında uyuduğunda Cebrail’in başucunda, Mîkâil’in de ayakucunda durduğunu söyler. Tabersî, bu âyet hakkında, Süheyb b. Sinan ile Ensâr ve Muhâcirin tamamı hakkında nazil olduğu bilgisini de verir.⁴⁸ Sonuç olarak bu âyetin nüzul sebebi konusunda çok çeşitli bilgiler bulunmakta, ancak risâle müellifi âyeti doğrudan Hz. Ali’nin, Hz. Peygamber’in yatağında geceleme olayına bağlamaktadır.

Müellif, “*Hız. Ali, birkaç gün sonra Fatıma, Zeyd ve onun ailesi ile Mekke’de kalan hayvanlarla beraber yola çıktı, yolda karşısına çıkan müşrikler, onunla savaşmaya cesaret edemediler ve nihayetinde Hız. Ali’nin yönetimindeki topluluk Medine’ye ulaştı*” demektedir. İslâm tarihi kaynaklarında ise Hz. Ali, Rasûlullah’ın kendisine verdiği vazifeyi⁴⁹ yerine getirdikten üç gün sonra yola çıkmış,⁵⁰ gündüzleri gizlenip geceleri yol yürüyerek büyük meşakkatlerle Hz. Peygamber Kuba’da iken Medine’ye ulaşmıştır. Yürümekten ayakları çatlayan, kanayan ve artık yürüyemez hale gelen Hz. Ali’nin yanına giderek ağlayan Rasûlullah’ın, dua edip Hz. Ali’nin ayaklarını mesh ettiği anlatılmıştır.⁵¹

“Uhud harbi esnasında Müslümanlar hezimete uğradılar, Rasûlullah’ı yalnız bırakarak kaçtılar. Bu esnada Hız. Peygamber bir çukura düştü. Hız. Ali ve Talha ona yardıma yetişti, Hız. Peygamber Talha’nın omuzuna bastı, Ali de elinden tutarak çukurdan çıkardı. O esnada Hız. Ali düşmana saldırdı ve haklarından geldi. Hız. Peygamber de, Ali bendendir ve ben Ali’denim buyurdu. Cebrail de ben de sizdenim diyerek iştirak etti.”

Müellifin burada anlattığı çukurdan çıkarılma hadisesi İslâm tarihi kaynaklarında; yorgunluk, yaşlılık ve üzerinde iki zırh bulunması sebebiyle kayalığın üzerine çıkma konusunda zorlanan Hz. Peygamber’in, Talha b. Ubeydullah’ın sırtına basmak suretiyle tırmandığı şeklinde geçmektedir.⁵²

⁴⁷ Ahmet Varol, Kur’an-ı Kerim Meali (Erişim 29 Mayıs 2022), el-Bakara, 2/207.

⁴⁸ Tabersî, *Mecmau’l-Beyân fi Tefsîri’l-Kur’ân*, 2/48.

⁴⁹ İbn Hişam, *Sîret-i İbn Hişâm*, 2/136.

⁵⁰ İbn Hişam, *Sîret-i İbn Hişâm*, 2/148.

⁵¹ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târîh*, 2/7; Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi* (İstanbul: Gonca Yayınevi, 1986), 1/301.

⁵² İbn Hişam, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 3/117-118; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târîh*, 2/52.

Hz. Peygamber, “müşriklerden bir topluluğu gösterip hamle yapmasını istemesi üzerine, Hz. Ali onları dağıttı. Biraz sonra benzeri bir olay yine oldu. Bunun üzerine Cebrail, işte korumak böyle olur deyince Hz. Peygamber, “o bendendir, ben de ondanım” buyurdu. Cebrail de buna iştirak ederek, ben de ikinizdenim” dedi. Risâle müellifinin, Uhud harbinde gerçekleştiğini haber verdiği hususlar İbnü'l-Esîr'de aynen geçmektedir. Ancak burada Hz. Ali'nin şecaatini ifade eden meşhur, “Zülfikârdan başka kılıç yoktur, Ali'den başka genç yoktur” cümlesi de geçmekte fakat müellif bundan bahsetmemektedir.⁵³

Tevbe suresinin tebliği ile alakalı olarak müellife göre; “Bu iş önce Hz. Ebû Bekir'e verilmiş ve onun, yanında bir toplulukla Mekke'ye gittikten sonra, Allah'ın bu suresinin kâfirlere okunmasını Hz. Ali'ye emretmesiyle Rasûlullah, durumun Hz. Ebû Bekir'e bildirilmesi ve görevin Hz. Ali'ye tevdiini emretmiştir. Ali de tek başına Mekke'nin içerisine girerek âyet-i kerimeyi⁵⁴ kâfirlere okumuştur.” Hicretin dokuzuncu senesinde Hz. Ebû Bekir hac emiri vazifesiyle maiyetindekiler ve yanında kurbanlık develer ile yola çıkmıştı ki daha Medine'nin çok yakınında bulunan Zu'l-Huleyfe'de iken Hz. Ali de müşriklere Tevbe suresini okuma görevi ile kabileye yetişti. Hz. Ebû Bekir geri dönüp durumu Rasûlullah ile konuştuktan sonra aynı vazife ile yola devam etti. Hz. Ali kendisine verilen Tevbe suresinin tebliği görevini, Hz. Ebû Bekir de hac emirliği görevini yerine getirdi.⁵⁵ Şîa, bu hadiseyi Hz. Ali'nin imâmetinin delillerinden saymaktadır.⁵⁶ Ancak olay, müellifin naklettiği gibi, Hz. Ali'nin hac emirliği ve Tevbe sûresinin insanlara tebliği görevlerini alıp Mekke'ye gitmesi şeklinde mi cereyan etti, yoksa sınırlı bir görevle mi gönderildi? Bu konuda farklı bilgiler bulunmaktadır.⁵⁷

Hz. Ali'nin, Hendek Gazvesi esnasındaki kahramanlığını izah sadedinde Hz. Peygamber'in; “Hendek gününde Ali b. Ebî Tâlib'in bir kılıç darbesi kıyamet gününe kadar ümmetimin amellerinden daha faziletlidir” sözünü söylediği, müellif tarafından ifade edilmiştir. Ancak daha önce de benzeri bir rivayeti sarf eden müellifin yer verdiği bu söz de, muteber rivayet kitaplarında bulunmamaktadır. Muasır hadisçiler bu rivayetin kizb olduğunu⁵⁸ söylerken, bu ifade tüm Müslümanlar nazarında son derece müstesna bir yeri olan Hz. Ali'yi fevka'l-beşer bir konuma yükseltmek anlamını çağrıştırmaktadır.

⁵³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2/49

⁵⁴ et-Tevbe 9/5.

⁵⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2/160-161.

⁵⁶ Korkmaz, *Şîa'nın Oluşumu*, 36-37.

⁵⁷ Tabersî, *Mecmau'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, 5/7-9.

⁵⁸ Faysal Noor, “Ana Sayfa, Şübühâtü's-Şîati ve'r-Red aleyha, el-İmametü ve Efdaliyyetü Ali ra.” (Erişim 11 Aralık 2022).

Müellifin ifadesine göre; “Hz. Ali en fâzıl ve en âlimdir”, Hz. Peygamber’in dilinde “Hz. Ali, ilim şehrinin kapısıdır. Rasûlullah’ın kardeşi yerindedir.” Hicretten sonra “her muhacir için bir kardeş tayin edilirken Hz. Peygamber, onu kendisine kardeş ilan etmiştir.” Hz. Ali şüphesiz fazilet sahibi bir sahâbe olup, İslâm tarihinde müstesna bir yeri vardır. Ashaptan diğerlerinin de fazilet sahibi olduğu bilinen bir gerçektir.⁵⁹ Mezhepleşme hareketleri ortaya çıktıktan sonra, “en faziletli” sahâbenin kimliği üzerinde yapılan tartışmalar, farklı birer taassup örneği olarak mezhep edebiyatımızda yerini almıştır. Bu sahâbenin, kendi isimleri etrafında sonraki dönemde yapılan tartışmalara dair bir düşüncelerinin olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Hz. Ali’nin ilmi ile alakalı olarak; kendinden önceki halifelere yardımcı olduğu bilinmektedir.⁶⁰ “Ortada karmaşık bir mesele var ama onu çözecek bir Ali yok” sözü darb-ı mesel halinde söylenmiştir.⁶¹ “Ben ilmin şehriyim Ali de onun kapısıdır” sözü en erken Taberânî’de (ö. 360/971) geçmektedir.⁶² Buna benzeyen “Ben dâru’l-hikmetim, Ali de onun kapısıdır” sözü Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) *Fedâilü’s-Sahâbe*’de⁶³ ve Tirmizî’nin (ö. 279/892) *Câmi’üs-Sahih*’inde geçmektedir ve bu hadis her iki muhaddis tarafından garib ve münker olarak değerlendirilmiştir.⁶⁴ Rasûlullah’ın, Hz. Ali’yi kendisi ile kardeş ilan ettiğine dair zayıf bazı rivayetler bulunmakla birlikte, Huneyf oğlu Sehl ile kardeşlik yaptığı da zikredilmektedir.⁶⁵

2.6. Hz. Ali’nin Cömertliği ve Nefs-i Rasûlullah Oluşu

Hz. Ali’nin cömertliği ve nefsi-i Rasûlullah oluşu müellifin ifade ettiği başlıklardandır. Önce bir Müslüman olarak, sonra da Hz. Peygamber’in en yakınındaki bir sahâbe ve onun evinde yetişen bir amcaoğlu olarak, Hz. Ali’nin cömert olması şaşılacak bir husus değildir. Mâide suresinin 55. âyetinde⁶⁶ geçen “sizin veliniz” ifadesi içerisinde, “iman etmesi, namazı kılması, zekâtı vermesi ve rükû edenlerden” olması hasebiyle Hz. Ali de girmektedir. Bu âyetin nüzul sebebi için, Ubâde b. Sâmit, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali gibi isimler geçmekte,⁶⁷ ancak müellif diğer isimleri atlayarak âyetin nüzulünü Hz. Ali’ye bağlamaktadır. Müellifin Hz. Ali’nin

⁵⁹ Selahattin Aydemir, *Sahabe ve Değer-Sahabenin Faziletine Mutedil Bir Yaklaşım* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2021), 62-63.

⁶⁰ Öz, *Şîlik ve Kolları*, 50.

⁶¹ Nedvî, *Hz. Ali el-Murtezâ*, 138-139.

⁶² Ebü’l-Kâsım Müsnidü’l-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, thk. Hamdi b. Abdilmecîd es-Selefi (Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1983), 11/65.

⁶³ Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Fedâilü’s-Sahâbe*, thk. Vasiyullah Muhammed Abbâs (Beyrût: Müessesetü’r-Risâle 1403/1983), 2/634.

⁶⁴ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir & M. Fuâd Abdülbâkî & İbrâhim Atve Avd (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l- Arabî, ts.), “Fedâilü Ali”, 20.

⁶⁵ Nedvî, *Hz. Ali el-Murtezâ*, 51.

⁶⁶ el-Mâide suresi, 55. âyet şöyledir: “Sizin dostunuz (veliniz) ancak Allah’tır, Resûlüdür, iman edenlerdir; onlar ki Allah’ın emirlerine boyun eğerek namazı kılar, zekâtı verirler.”

⁶⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 2/1720-1721.

nefs-i Rasûlullah olduğuna delil gösterdiği ve içerisinde *enfüsenâ* kelimesinin geçtiği Âl-i İmrân suresi 61. âyeti⁶⁸ de ancak mezhebî bakış açısı ile yapılan bir tefsirle bu konuya delil sayılabilir. Esasen bu âyetin siyakında Hz. İsa'dan bahsedilerek onun durumu açıklanmakta, doğrunun Allah Teâlâ'nın katında olduğu bildirilerek, bu hususta çekişmenin anlamsızlığı vurgulanmaktadır. Müellif, “*Kim, Hz. Âdem’in ilmini, Hz. Nuh’un takvâsını, Hz. İbrâhim’in hilmini, Hz. Mûsâ’nun heybetini ve Hz. İsâ’nun ibadetini görmek istiyorsa Ali b. Ebî Tâlib’e baksın.*” şeklindeki rivayeti delil getirerek, “*Hz. Peygamber, Hz. Ali’yi ulu’l-azm peygamberler ile beraber tutmuştur*” demektedir. Ancak bu rivayet hakkında hadisçiler, râvîsinin yalancı olduğu, metruk olduğu ve rivayetin mevzû olduğuna dair çok yönlü tenkitler yapmıştır.⁶⁹

2.7. Hz. Ali’nin Vasîliği ve İmâmeti

Risâle müellifi, “*Hz. Ali’nin Hz. Peygamber’in vasîsi, halifesi, varisi ve kadısı olarak Müslümanların imamı*” olduğunu bildirmiş, buna da kırtas hadisesini delil göstermiştir. Delil gösterdiği kırtas hadisesini izah ederken, “*Hz. Ali’yi kendisine vasî tayin ettiğini yazmak istiyordu*” şeklindeki iddiayı dile getirmiştir. Ancak, kırtas olarak geçen hadisede Hz. Peygamber’in yazdırdığı bir belge bulunmadığını göz önünde bulunduran ve Hz. Ali’nin vasîliği konusunu çok yönlü değerlendiren Sıddık Korkmaz, kırtas hadisesinin müellifin açıkladığından farklı olduğunu izah etmiştir.⁷⁰

Müellif, Hz. Peygamber’in veda haccı dönüşünde Gadîr-i Hum olarak bilinen yerde⁷¹ Allah Teâlâ’nın emri ile Hz. Ali’nin elini tutarak “*onu size halife ve imam tayin ettim*” buyurduğunu söylemiştir. Şeyh Sadûk, Hz. Ali’nin Müslümanların imamı, mü’minlerin emiri ve vasîlerin efendisi olduğuna dair bir habere yer vermiştir.⁷² Akabinde Cebrâil’in Mâide suresi 67. âyetini getirdiğini, bu âyetin Hz. Peygamber’in insanlardan çekinerek tebliğ etmekten sakındığı Hz. Ali’nin imâmetini salık verdiğini savunmuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber “*Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır*” şeklindeki sözü sarf edince “*Bugün size dininizi*

⁶⁸ Âl-i İmrân suresi 59-61. âyetleri şöyledir: “Allah nezdinde İsa’nın durumu, Âdem’in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona “Ol!” dedi ve oluverdi (59). Gerçek, Rabbinden gelendir. Öyle ise şüphecilerden olma (60). Sana bu ilim geldikten sonra seninle bu konuda çekişenlere de ki: Geliniz, sizler ve bizler de dâhil olmak üzere, siz kendi çocuklarınızı biz de kendi çocuklarımızı, siz kendi kadınlarımızı, biz de kendi kadınlarımızı çağıralım, sonra da dua edelim de Allahtan yalancılar üzerine lânet dileyelim.”(61)

⁶⁹ Faysal Noor, “Ana Sayfa, Şübühâtü’ş-Şîati ve’r-Red aleyha, el-İmametü ve Efdaliyyetü Ali ra.” (Erişim 29 Mayıs 2022).

⁷⁰ Korkmaz, *Şîa’nın Oluşumu*, 52-57.

⁷¹ Kummî, *Kitâbü’l-Makâlât ve’l-Fırak*, 16.

⁷² Şeyh Sadûk Ebû Ca’fer Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn, *Emâliyyü’s-Sadûk* (Beyrut: Müessesetü el-A’lâmî, 1430/2009), 221-222.

tamamladım.” Mâide suresi 3. âyeti nâzil olmuştur. Bu hadise, Şîa'nın imâmet konusundaki en önemli ve mutlak kabul ettiği bir iddiadır.⁷³ Müellif de bu hadiseyi, Şîî düşünce doğrultusunda yorumlamaktadır. Gadîr-i Hum'da Hz. Peygamber'in sarf ettiği sözler ve Şîa'nın imâmetle ilişkilendirdiği âyetler, Şîa dışındaki Müslümanlar tarafından farklı yorumlanmakta, Hz. Ali'nin imâmete nass ile tayin edildiğine birer delil sayılmamaktadır.⁷⁴

2.8. Hz. Hüseyin Kimdir?

Hz. Hüseyin, Hz. Peygamber'in kızı Fâtımâ'nın ve Hz. Ali'nin oğludur. Lakabı şehit ve seyyid olan Hz. Hüseyin'in ismini Hz. Peygamber koymuş,⁷⁵ başına basmış, ağlamış ve niçin ağladığı sualine “*Onu azgın bir topluluk öldürecek, onlara benim şefaetim ulaşmayacak*” buyurmuştur.⁷⁶ Hz. Hüseyin küçükken Hz. Peygamber'in boynuna binerek oynardı. Selman-ı Fârisî Rasûlullah'tan naklen, “*Hasan ve Hüseyin benim iki oğlumdur, onları seven beni sevmiştir, kim beni severse Allah da onu sever...*” sözünü söyleyerek onları sevmeyenlerin akıbetinin cehennem olduğunu bildirmiştir. Risâle müellifinin Hz. Hüseyin'i katledecek toplulukla alakalı sözü, Şîî müellif Meclisî'nin “*Bihâru'l-Envâr*” adlı eserinde geçmektedir.⁷⁷ Hz. Peygamber'in Hz. Hüseyin'e olan sevgisini ifade eden çok sayıda bilgi bulunmasına rağmen⁷⁸ müellif burada, Şîî bakış açısını benimseyen müelliflerin rivayet ve eserleri dışında malumata yer vermemiştir.

2.9. Hz. Hüseyin Nerede Şehit Oldu?

Risâlede, Muaviye'nin Yezid'i veliaht tayin etmesinden başlayarak, Hz. Hüseyin'in şehit edilmesine giden süreç anlatılmaktadır. Buna göre: Şam'a hükmeden Muaviye, hicri 60 yılında vefatı öncesi, oğlu Yezid'e yaptığı vasiyetinde: “*Benden sonra senin halife olman için her şeyi yaptım. Dört kişi biat etmekten sakındı. Abdullah b. Ebû Bekir, Abdurrahman b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr, Hüseyin b. Ali. Bunları biata davet et, etmezlerse öldür.*” demiş, o da başa geçince babasının vasiyetini yerine getirmek üzere Mervan b. Hakem'le istişare etmiştir. Mervan da bu kişilerin katledilmelerini istemiştir. Kûfe'deki bazı kişilerin teşviki ve daveti üzerine bütün yakınları ile yola çıkan Hz. Hüseyin, Fırat kıyısındaki Kerbelâ denilen yerde durdurulmuştur. Kûfe valisi Ubeydullah b. Ziyad, Ömer b. Sa'd komutasında bir orduyu Kerbelâ'ya göndermiş, kuşatılan, susuz bırakılan, akrabaları birer birer önünde şehit edilen Hz. Hüseyin de sonunda şehit edilmiştir. Katledilmesinin

⁷³ Tabersî, *Mecmau'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/227.

⁷⁴ Fığlalı, *İmamiyye Şîasi*, 219-221.

⁷⁵ Meclisî, *Bihâru'l-Envâr*, 10/127-128.

⁷⁶ Meclisî, *Bihâru'l-Envâr*, 10/128.

⁷⁷ Meclisî, *Bihâru'l-Envâr*, 10/128.

⁷⁸ Fığlalı, *İmamiyye Şîasi*, 97-100.

ardından kesilen başı, Şam'a götürülmüştür. Müellifin bu hususta verdiği bilgiler, tarih kitaplarında bildirilenler ile mutabıktır.⁷⁹ Emevî halifeleri hakkında daha önce müellifin söyledikleri, onun düşüncesini anlamaya yardımcı iken, burada Yezid'den bahsettiğinde “*aleyhi'l-la'ne/lanet üzerine olsun*” demesi duruşunu net olarak açıklamaktadır.

2.10. Mâtem ve Âşûrâ

Müellif, Hz. Hüseyin'in katledildiği âşûrâ gününde nerelerde mâtem tutulduğuna dair: “*Bütün İran yaylasında, Bağdad ve Kêrbelâ, Buhârâ, Yemen, Hindistan ve Java adalarını*” saymaktadır. “*Bu günlerde mâtem tutmak ya da ağlamak dinen uygun mu? Bin üç yüz sene evvel Kerbelâ'da şehit olmuş bir zata taziye ve ağıtın bir mana ve faydası var mı?*” suallerini soran müellif cevabı da kendisi vermektedir.

“Uhud savaşında Hz. Hamza şehid oldu. Medine'ye dönen Müslümanların evlerinde ağıt sesleri yükseliyordu. Ancak Hz. Hamza'nın ardından ağlayacak kimsesi olmadığından Rasûlullah mahzun oldu. Bunun üzerine ensâr hanımları, önce Hz. Hamza'nın evine gelerek Hz. Peygamber'in amcası için ağladılar inlediler, sonra kendi şehidlerine ağladılar. Halen bir beldenin büyüklerinin vefat yıldönümünde gözyaşı dökülüyor. Hz. Hüseyin ile kıyası dahi mümkün olmayan, ancak birkaç bin kişinin tanıdığı kimseler için bu adetler yapılırken bizim için canını veren bir zat için bunlar nasıl yapılmaz.”

Âşûrâ gününde, mâtem tutulmasının gereğini izah etmeye çalışan risâle müellifi, çeşitli başlıkları açıklarken takip ettiği kitap ve sünnetten delil getirme yerine, hayattan delil getirmeyi tercih ederek sıradan insanlar için bile yapılan anma törenlerini Hz. Hüseyin'in fazlasıyla hak ettiği sonucunu çıkarmıştır. Vefat eden bir kişinin ardından yapılacak anma etkinliğinin sınırları İslâm'da belirlenmişken, müellifin doğrudan hayattan ilham alarak dinî bir meselede hüküm vermesi usûl bakımından sorunludur. Müellif, Hz. Hüseyin için tutulacak mâtem münasebetiyle ne türlü törenler yapılması gerektiği konusuna değinmemiştir. Ancak, Şîî düşüncede mâtem ya da anma törenleri basit bir anmadan ibaret değil, mezhebin merkezine yerleştirilmiş, “*farz ve sünnet namazlar*”⁸⁰ konumunda görülen faaliyetlerdir. Mâtem törenlerinde Şîîlerin kendilerine ettikleri eziyet vs. gibi hususlar ayrıca bahis konusu edilecek uygulamalardır.

Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban etme hadisesini hatırlatan müellif, “*Hz. İsmail kesilmediği halde her sene binlerce koyunun kurban edildiğini, kıssasını dinleyenlerin ağladığını, Hz. Hüseyin'in ise başına gelen felaket için Muharrem ayında*

⁷⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 3/407-443.

⁸⁰ Kasım Toprak, *Ziyaret-i Erbaîn* (İstanbul: Önsöz Yayınları, 2013), 23.

taziye tutularak ağlanması çok değildir” demektedir. Kerbelâ'da işlenen cürüm hatırlanarak âşûrâ gününde mâtem tutulmasına karşı çıkılmasını, kendisini Müslümanlar için fedâ etmiş olan Hz. Hüseyin'e vefasızlık sayan müellif, Hz. Peygamber'in, hayatta iken bu duruma ağlamasını delil göstermektedir.

Bütün İslâm dünyasında âşûrâ⁸¹ günü sünnette geçtiği üzere⁸² oruç ve dolayısıyla ibadet günü olarak telakki edilir. Bu günde yaşanan Kerbelâ faciası, her mü'minin yüreğini sızlatan bir acıdır. Bu sebeple müellif, âşûrâ gününün bir sevinç ve coşku günü olan bayram değil, aksine bir acının hatırlanmasına vesile olan mâtem günü olduğunu izah etmek gayesiyle bu risâleyi yazmıştır. Ancak İslâm'da yas ve mâtem konusunu dinî delillerden bağımsız açıklamaya çalışmıştır. Hz. Peygamber'e nispet edilen bazı rivayetlerde, İslâm'da mâtemin nasıl olması gerektiğine yönelik bilgiler bulunmaktadır. Buna göre; “Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kadının zevcinden başka bir ölü için üç günden fazla yas tutması helal değildir. Lakin kadın, zevcine karşı dört ay on gün tessürünü izhar eder”⁸³, Hz. Peygamber “Çocuğunun kabri başında feryat ederek ağlamakta olan bir kadının yanından geçmişti de Allah'ın gazabından kork ve sabreyle”⁸⁴ buyurmuştur. Başka bir rivayette ise Hz. Peygamber'in kızı Zeyneb'in oğlu vefat etmek üzere iken, Rasûlullah oraya gitti ve can çekişen çocuğu kucağına aldı. Bu esnada Rasûlullah'ın gözyaşları akıyordu. “Ya Rasûlallah, bu yaş nedir denilince Hz. Peygamber: Bu gözyaşı Allah'ın kullarının gönüllerine koyduğu rahmetidir.”⁸⁵

Görüldüğü gibi mevtanın arkasından yapılabilecekler hususunda rivayet kitaplarında çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Müellif, âşûrâ günlerinde yapılması uygun olan davranışlar için, bu eserlerde geçen rivayetlerden bağımsız olarak kanaatini açıklamıştır.

⁸¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Âşûrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/24-26.

⁸² İbn Abbas'ın (ra.) şöyle dediği rivayet edilmiştir: Nebi (sa.) Medine'ye hicret buyurduğunda, Yahudilerin âşûrâ günü oruç tuttıklarını gördü de: “Bu ne orucudur?” diye sordu. Cevaben: Bugün, salih bir gündür; bugün Allah Teâlâ'nın İsrail oğullarına, düşmanlarından kurtuluş nasip ettiği gündür. Musa (as.) buna şükür olarak oruç tutmuştur. Biz de tutarız dediler. Hz. Rasûlullah: “Biz Musa'ya sizden daha yakınız” buyurdu da o gün oruç tuttu ve ashabına da bunu emretti. Zeynü'd-Din Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Latifi'z-Zebidî, *Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, çev. Kamil Miras (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1974), 6/308-309.

⁸³ Zebidî, *Sahih-i Buharî Muhtasarı*, 4/363.

⁸⁴ Zebidî, *Sahih-i Buharî Muhtasarı*, 4/369.

⁸⁵ Zebidî, *Sahih-i Buharî Muhtasarı*, 4/376-377.

3. Risâle Metninin Tavsifi

Yevm-i Âşûrâ'da Şîilerin İcrâ-yı Âyîni adıyla Osmanlıca yazılan risâle, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), "Risaleler"⁸⁶ veri tabanında matbû hâlde kayıtlıdır. Bir mecmua içerisinde olmayıp, müstakil biçimde basılmıştır. 18 sayfadan (9 varak) müteşekkil risâlenin kapak sayfasında eserin ismi, müellifinin adının ilk harfleri (.ع .م) ve münderecât yer almaktadır. Bu sayfa, aynı zamanda eserin basıldığı yer ve tarih kayıtlarını da ihtiva etmektedir. Buna göre eser, İstanbul Matbaa-i Ahmed Kâmil'de 1344 senesinin Muharrem ayında basılmıştır. Söz konusu tarih, miladî takvimde 1925 yılının Temmuz ayına tekabül etmektedir.

Münderecât (içindekiler) kısmında müellif, risâlesinin muhtevasını teşkil eden başlıkları kısaca okuyucuya iletmiştir. Buna göre risâle, "Sebeb-i tahrîr-i risâle; Şîî ne demektir; Şîîler, halîfelere itikâd ederler mi; Rasûlullah'tan sonra sâbıkul-İslâm olan kimdir; Hazret-i Alî el-Murtazâ kimdir; Alî, insanların en cesur ve en şecîi idi; Hazret-i Alî, insanların en fâzıl ve âlimidir; Hazret-i Alî, Rasûlullah'ın karındaşı makâmındadır; Hazret-i Alî, insanların en sahîsi idi; Hazret-i Alî, nefsi Rasûlullah'tır; Rasûlullah, dünyadan hîn-i rihletinde kendisine Hazret-i Alî'yi vasî tayîn etti mi; İmam Hüseyin kimdir; Hazret-i Hüseyin nerede şehîd edildi; İmam Hüseyin'e bugün nerelerde mâtem tutulur?" gibi muhtelif başlıkları ihtiva etmektedir. Eserin asıl kısmını teşkil eden birinci sayfadan itibaren ise bahis konusu edilen başlıklar, kendi içerisinde müstakil şekilde değerlendirildikten sonra esere son verilmiştir. İçerisinde âyet ve hadis iktibaslarına da yer verilen risâlenin dili, son derece açık ve sade bir üslûba sahiptir. Risâle, yazıldığı dönemin Şîî din anlayışını göstermesi bakımından ön plana çıkmaktadır. Aşağıda, adı M. A. olarak remzedilen müellifin kaleme aldığı risâle günümüz Türkçesine aktararak okuyucuya iletilmiştir.⁸⁷

⁸⁶ Bk. İSAM, İslâm Araştırmaları Merkezi, "Risaleler VT-Yevm-i Âşûrâda Şîilerin İcrâ-yı Âyîni", (Erişim 24 Mayıs 2022).

⁸⁷ Risâlenin çevirisi ile ilgili belirtmek istediğimiz birkaç husus şöyledir: Metnin çeviri yazısında, risâlenin telif edildiği dönemin (1925) dil ve gramer hususiyetleri dikkate alındı. Transkripsiyonda sadece uzun ünlüler (â, î, û) ile ayn (') ve hemze (') gösterildi. Kalın sessizlerden sonra gelen uzun ünlüler için (ā, ī, ū) seslerinden faydalanıldı. Risâlenin sayfa numaraları için (1), (2), (3) vs., metin içinde anlamın tamamlanması adına tarafımızca ilave edilen kelime ve ibareler için [] kullanıldı. Şahıs isimlerinden sonra gelen dua cümleleri italik gösterildi. Diyalog cümleleri tırnak ("...") içerisine alındı. Müellif, risâlesine iktibas ettiği bazı âyet ve hadislerin tercümesini metin içerisinde vermiştir. Ancak tercümesi yapılmayan âyet ve hadisler de mevcuttur. Söz konusu âyet ve hadislerin tercümeleri dipnotta gösterildi.

4. Risâlenin Çevirisi

[Metin]

Yevm-i 'Âşûrâda Şî'îlerin İcrâ-yı Âyîni

Yazan: M. A.

Münderecât: Sebeb-i tahrîr-i risâle – Şî'î ne demektir? – Şî'îler halîfelere itikâd eder mi? – Rasûlullah'tan sonra sâbiku'l-İslâm olan kimdir? – Hazret-i 'Aliyyü'l-Murtazâ kimdir? – 'Alî insânların en cesûr ve en şec'î' idi – Hazret-i 'Alî, insânların en fâzıl ve en 'âlimidir – Hazret-i 'Alî, Rasûlullah'ın karındaşı makâmındadır – Hazret-i 'Alî, insânların en sahîsi idi. Hazret-i 'Alî, nefsi-Rasûlullah'tır – Rasûlullah, dünyâdan hîn-i rihletinde kendisine Hazret-i 'Alî'yi vasî mi ta'yîn etti? – İmâm Hüseyin kimdir? – Hazret-i Hüseyin nerede şehîd edildi? – İmâm Hüseyin'e bugün nerelerde mâtem tutarlar?

İstanbul Muharremü'l-Harâm 1344 /Temmuz 1925, Matba'a-i Ahmed Kâmil

(1) Yevm-i 'Âşûrâda Şî'îlerin İcrâ-yı Âyîni

Sebeb-i tahrîr-i risâle

Geçen sene Muharremü'l-Harâm'ın on birinci ya'nî yevm-i âşûrânın ertesi günü Dârul-Fünûn'da tahsîl görmüş olan öteden beri tanıştığımız bir zâta Tepebaşı'nda tesâdüf ettim. Kendisiyle selâmlaşmamızı müte'âkib: "Bayramınızı tebrîk ederim." dedi. Birden bire fevkalâde ta'accüb ve hayret ettim ve kendisine: "Nasıl bayram, hangi bayramdan bahsediyorsunuz?" dedim. Bana cevâben dedi ki: "Nasıl bayram olacak cânım, âşûrâ bayramından bahsediyorum, fakat sizin bu âşûrâdan bir şey anlamadık. Bu sözünüze fevkalâde müte'essif oldum." Bunu câhil bir kimse söyleseydi belki bu kadar müte'essir olmazdım; fakat sizin gibi Dârul-Fünûn tahsîli görmüş bir efendinin, âşûrânın bayram olmadığını bilmediği her hâlde acınacak bir keyfiyettir. 'Azîzim âşûrâ bayram değildir. Belki (2) yevm-i mâtemdir. Nasıl oluyor da bu âna değin siz bunu bilmiyorsunuz?" Dostum benden özür diledi ve: "Vallâhi birâder herkes öyle söylüyor." dedi. Bu sözü ile kendisinin ma'zûr tutulacağını sanıyordu. Filhakîka tedkik ettim, hemen herkes hattâ memleketin udebâsi meyânında bulunanlardan bazıları bile âşûrâyı bayram add ve telakkî ettiklerini veya Şî'îlerin âşûrâ günü bayramlaştıklarını zannettiklerini gördüm. İşte Cenâb Şehâbeddin Bey'in vaktiyle Servet-i Fünûn'da intişâr eden bir makâlesinden bir satır: "...ma'a eze'd-devleti⁸⁸ âşûrâ bayramını te'sîs etmekle..." Kezâlik bundan bir buçuk ay akdem Bâyezîd İnâs Nümûne Mektebi'nde mu'allime hanım derste talebeye târîh-i İslâm'dan bahsederken İrânîlerin Hazret-i

⁸⁸ ma'a eze'd-devleti: devletin kaldırılmasıyla...

Muhammed'in (sa.) torunu olan İmâm Hüseyin'i şehîd ettiklerini ve şimdi pişmân ve nâdim olduklarını ve ba'zılarının yevm-i şehâdete müsâdif olan âşûrâ günü şenlik yaptıklarını söylediği mesmû'um oldu.

Tedkik ettim, nasıl olur da târîhe bu kadar muğâyir olan bu uydurma, serâpâ kizb ve dürûğdan 'ibâret olan bu erâcîf, talebeye telkîn ediliyor. Hak ve hakikat bu kadar tahrîf edilerek efsâne ve efsûn kabîlinden olan bu hikâyât-ı vâhiye ile talebenin gözleri kapatılıyor. Nasıl oluyor da mu'allimeliği meslek ittihâz eden bir kimse kürre-i arzda 'azîm inkılâbâta sebebiyet veren bir vak'a-i mühimmenin esâsına vâkıf olmuyor. 'Acabâ mu'allime hanımın bir maksad-ı husûsî mi vardır. (3) Bunları talebeye takrîr ve tedrîs etmekte gizli bir fikri mi mevcûttur. Tedkik ettim. Ancak mu'allimenin cehâletinden başka hiçbir fikr-i mahsûsu olmadığını gördüm. Ve Peygamber'in torununu İrânlıların değil belki Emevîlerin ikinci halîfesi olan Yezîd 'aleyhi'l-la'ne tarafından şehîd ettirildiğini öğrenmesi için kendisine 'Alî Reşâd Bey'in te'lîf ettiği ve el-yevm liselerde okunan târîh-i 'umûmînün yüz birinci sahifesini ve kezâlik 'Alî Seydî ve 'Alî Reşâd tarafından 'idâdilerde okutturulmak üzere te'lîf olunan üç cildlik târîhini gönderdim ve ikinci cildinin yirmi üçüncü sayfalarında şu yazıları okumasını tavsiye ettim.

"Mu'âviye'nin oğlu Yezîd gâyet zekî ve kurnaz ve hîçbir şeyden arlanmaz bir mahlûk olduğundan ve Hazret-i Hüseyin mevcût oldukça te'mîn-i istiklâl edemeyeceğini anladığından üzerine bir fırka sevk eyledi. Kerbelâ civârında vukû'a gelen kanlı bir muhârebede Hazret-i Hüseyin gâyet acıklı bir sûrette şehîd edildi. Âl-i Beyt-i Rasûl'den yalnız pek küçük olan Zeynelâbidîn kurtuldu. İşte Kerbelâ vak'a-i dilsûzu bundan 'ibarettir. Hazret-i Hüseyin'in kâtili Şimr isminde biri idi." Tasavvur buyurulsun, on sene liselerde târîh okuyan bir efendi, İslâm olmak dolayısıyla kendisini 'alâkadâr etmesi bir tarafa bırakılsa bile Müslümânlar arasında büyük tebeddülâta bâ'is olan İslâmları bugünkü şu hâl-i pür-melâle düşüren ve beynennâs yüz bin fitne ve fesâdın çıkmasına (4) sebebiyet veren, târîhin en mühim fâci'asının künhüne vâkıf olmadan kitâbı kapıyor.

Şî'î ne demektir?

Şî'î mezhebi demek, Hazret-i Hâtemü'n-Nebiyyîn ve Ehl-i Beyt'in dîn ve mezhebi demektir. Şî'îler, muhibb-i Ehl-i Beyt-i Rasûl olurlar.

Şî'îler, halîfelere i'tikâd ederler mi?

Hazret-i Peygamber'in vefâtından bu güne kadar gelen halîfelerin hîçbirine i'tikâd etmezler. Zâten hadîs-i şerîf de bunu mü'eyyiddir. Yalnız Hazret-i 'Alî *kerremallâhu vechehuyu* Peygamber'in vasîsi ve halîfesi ve Müslümânların imâmı bilirler. Benî Ümeyye gürûhu aslâ hilâfete müstehakk değiller idi. Ekser-i evkâtlarını zulüm ve fisk ve fücûr ile geçirmişlerdir. Birçok def'a ahkâm-ı

şer'iyede 'âciz kalmışlardır. Ba'zen cünüb iken halka imâmet etmişler ve namâzdan sonra izhâr-ı cenâbet etmişlerdir ve sarhoş olarak imâmete geçip sabâh namâzını dört rek'at kılmışlardır.

Rasûlullah'tan sonra sâbiku'l-İslâm olan kimdir?

Rasûlullah'tan sonra sâbiku'l-İslâm olan Peygamber'in dâmâdı (5) ve amcazâdesi ve birâderi olan 'Alî'dir. Ebû Bekir Hazretleri kırk yaşında, Hazret-i 'Alî ise tıfl-ı sağır iken imâna geldi. Tıflın imân ve tâ'at ve ma'siyetine ve küfrüne i'tibâr olunur mu? Tıflın imân ve tâ'at ve ma'siyetine ve müstehakk-ı sevâb ve ikâb olduğuna âyât-ı Kur'âniyye ve delâil-i kat'iyye mevcuttur. Mûsâ ile Hızır yekdiğeriyle refik olup giderken Hızır müstehakk-ı ikâb bir tıflı katletti ve bu âyet nâzil oldu (فَأَنْطَلَقَا حَتَّى إِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَاقْتَلَهُ...)⁸⁹ Çocuğun katlinde Hazret-i Mûsâ Hızır'a i'tirâz etti. Cevâbında (وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنِينَ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهَقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا)⁹⁰ O çocuk katle müstehakk mı idi, yoksa Hızır zâlim mi idi? Allâh Te'âlâ Hazretleri zâlimi Kur'ân'da methetmez. Hızır ise enbiyâ-yı 'izâmdandır. Ve kezâlik Hazret-i 'İsâ'ya Allâhu Te'âlâ tufûliyyetinde kitâb ve nübüvvet-i kerâmet buyurdu. Ve kezâlik Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâm tevellüd ettiğinde o devrin zâlim hükümdârından korkan vâlidesi Hazret-i İbrâhîm'i bir şeye sarıp bir ırmak kenârında gizledi. Hazret-i İbrâhîm elini yüzüne sürüp kelime-i tevhîd getirerek kendine sarılı olan şeyi açtı ve vücûdunu pâk ederken vâlidesi gördü ve korktu. Kelâmullah dahi bunu nâtıktır.

Hazret-i 'Aliyyü'l-Murtazâ kimdir?

'Aliyyü'l-Murtazâ, Peygamber'in amcası Ebî Tâlib'in mahdûm-ı 'âlfileridir. (6) Şî'îler 'Alî bin Ebî Tâlib'i, emîrû'l-mü'minîn bilirler ve bu lakab-ı şerîf, Allah ve Rasûl'unün emriyle yalnız münhasıran Hazret-i 'Ali'ye mahsûstur derler. Hattâ zamân-ı sa'âdetde ona emîrû'l-mü'minîn diye hitâb olunurdu ve diğerkleri hakkında emîrû'l-mü'minîn hitâbı vukû'a gelmemiştir. (.. انما وليكم الله)⁹¹ âyet-i celîlesinin hükmü üzere Hazret-i Rasûl'ün zamânında ekseriyâ ona "veliyyullâh ve "veliyyü'l-mü'minîn" diye hitâb eylerdi.

Şî'îler, Hazret-i Rasûlullah'tan sonra 'Alî'den daha efdal, daha 'âlim, daha şecî', daha halîm, daha sabûr, hiçbir kimsenin mevcûd olmadığını biliyorlar. İmânının

⁸⁹ el-Kehf 18/74. "Yine yürüdüler. Nihayet bir erkek çocuğa rastladıklarında (Hızır) hemen onu öldürdü. Musa dedi ki: Tertemiz bir canı, bir can karşılığı olmaksızın (kimseyi öldürmediği halde) katlettin ha! Gerçekten sen fena bir şey yaptın!"

⁹⁰ el-Kehf 18/80. "Erkek çocuğa gelince, onun ana-babası, mümin kimselerdi. Bunun için (çocuğun) onları azgınlık ve nankörlüğe boğmasından korktuk."

⁹¹ el-Mâide 5/55. "Sizin dostunuz (veliniz) ancak Allah'tır, Resûlüdür, iman edenlerdir; onlar ki Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılar, zekâtı verirler."

doğruluğu, nûr-ı ‘ilmi, kuvvet-i nefsi, âdâb ve ahlâk-ı hasene ile ittisâfı, sabrı, hilm ve tâ’ata müdâvemeti ve şübühâtтан ictinâbı, sehâveti ve şecâ’ati, ‘ilim ve ‘irfânı, ‘ismet ve tahâreti, hikmet ve zehâdeti temâyüz etmiştir. İhyâ-yı dîn yolunda cemî’-i gazavâtta müşrik ve kâfirleri helâk edip aslâ firâr etmemiş ve Peygamber efendimiz onun bir darbe-i seyfini ins ve cinnin a’mâlinden efdal buyurmuştur ve ona nûr-ı çeşm, ibn-i ‘amm ve birâder gibi elkâb-ı mahsûsa ile hitâb eylemiştir ve Hazret-i ‘Alî puta aslâ ve kat’â tapmamıştır.

‘Alî, insânların en cesûr ve en şecî’i idi

Ehl-i Kureyş, Hazret-i Peygamber’i şehîd etmeye karâr verdiler. Cebrâ’îl-i Emîn, Hazret-i Rabbü’l-‘Âlemîn tarafından gelerek Peygamber’i bu hâlden (7) haberdâr eyledi. Ve (إِنَّ اللَّهَ بِأَمْرِكَ بِالْهَجْرَةِ).⁹² Medîne cânibine hicret eyle dedi. Peygamber efendimiz buna muttali’ olunca ‘Aliyyü’l-Murtazâ’yı da’vet eyledi ve: “Yâ ‘Alî! Emr-i ilâhî budur. Küffâr şerrinden emîn olmak üzere bu gece benim yerimde beytütet edesin. Benim yatağımda yat ve benim her gece üstüme örttüğüm yeşil bürde-i hadrâmı üstüne örtün.” Rasûlullah kendinde olan vedâyi’i ve emânetleri Hazret-i ‘Alî’ye teslîm eyledi ki sâhiblerine verip kendi dahi ol serverin ‘akabince Medîne’ye gele. Bu emir aslâ ‘Alî’ye güç gelmedi. Sığar-ı sinniyle berâber havfa düşmeyerek muhabbet ve ihlâsı yüzünden: “Yâ Rasûlallah! Benim bin cânım olsa Allah’ın emrine fedâ ederim.” dedi ve Peygamber’in firâş-ı hâssı üzere yatıp ol ridâ-yı hadramîyi üzerine çekti. Bu sûretle kendisini Hazret-i Peygamber’e fedâ eyledi.

Hak Te’âlâ Cebrâ’îl ve Mîkâ’îl’e buyurdu: “Ey melâ’ikeler! Ben, sizlerden iki nefere birâderlik versem, biriniz diğer birâder yolunda cânını fedâ eder mi?” Onlar: “Ey ilâhî! Biz ‘ömrümüzü kimseye bağışlamayız.” dediler ve sükûta vardılar. Emr-i ilâhî oldu: “Ey melâ’ike! Yeryüzüne nüzûl edin ve ‘Alî bin Ebî Tâlib’e nazar kılın ki benim Rasûl’ümün yolunda nasıl cânını fedâ etmektedir.” Onlar dahi, Hak Te’âlâ’nın fermânı üzere yere indiler. Cebrâ’îl, ‘Aliyyü’l-Murtazâ’nın başı ucuna ve Mîkâ’îl ayağı ucuna durdu. Ve Cebrâ’îl eyitti: “Yâ ‘Alî! Senden gayri kim vardır ki Hak Te’âlâ onunla melekleri üzerine mübahât eyleye.” İşbu âyet dahi (8) ol gece nâzil oldu. (وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ).⁹³ ilâ âhirihi’l-âyeh. Bu sûretle Hazret-i ‘Alî kendi cânından geçerek hayâtını Peygamber’e fedâ ve Rasûlullah’ı himâye eyledi. Birkaç gün sonra Rasûlullah’ın kerîmesi Fâtımâtü’z-Zehrâ’yı ve kölesi Zeyd’in haremi ve oğlu Üsâme’yi develere bindirerek en öndeki devenin dizginini Zeyd’in eline verdi ve Ehl-i Beyt’ini hattâ deve ve koyununa varıncaya kadar yalnız başına Mekke’den çıkarıp Medîne’ye götürürken Hâlid bin Velîd, küffâr-ı Kureyş ile katl ve gârat (saldırı) maksadıyla gürûh gürûh ‘Alî’nin

⁹² “Allah, sana hicreti emrediyor.”

⁹³ el-Bakara 2/207. “İnsanlardan öyleleri de var ki, Allah’ın rızasını almak için kendini fedâ eder. Allah da kullarına şefkatlidir.”

yolunu kestiler. Hazret-i 'Alî develeri kenâra çekmesi için Zeyd'e emretti ve kılıcını çekerek yalnız başına bütün küffâra i'lân-i harb etti. Küffâr bir zerre kadar bir şey almaya kâdir olamadılar ve cümlesini Rasûlullah'a erîştirmiştir.

Yevm-i Uhud'da 'asâkir-i İslâmiyye münhezim oldular. Müslümânlar hezîmete yüz tutup perîşân oldular ve Rasûlullah'ı yalnız bırakarak firâr eylediler. Hazret-i Peygamber'in vücûd-ı mübârekine birtakım zahmlardan dolayı za'f târî olmuş ve bir çukura düşmüştü. Çukurdan çıkmak için kuvveti kâfi gelmiyordu. Ol hâletde 'Alî bin Ebî Talib ve Talha bin 'Ubeydullah *radıyallâhu anhumâ* yetiştiler. Talha çukura indi oturdu. Hazret-i Peygamber mübârek ayağını Talha'nın omuzuna koydu ve 'Aliyyü'l-Murtazâ'nın mübârek elini tutup çukurdan dışarı çıkı. Küffâr, Seyyid-i 'Âlem'in çukurdan çıktığını görünce hücûm eylediler. Hazret-i 'Alî (9) filhâl ol kavme müteveccih oldu. Birkaçının cânını cehenneme gönderdi. Bâkîsi perîşân oldular. Dîğêr bir cemâ'at kezâ hücûm ettiler. Nebî, velîye işâret etti. Velî onların dahi haklarından geldi. Ol esnâda Cebrâ'îl '*aleyhisselâm* hâzır oldu ve Peygamber'e: "Aliyyü'l-Murtazâ muvâsât ve mu'âhât şerâ'itini yerine getirdi." dedi ve Peygamber Efendimiz de cevaben: (إنه منى وأنا منه) Ya'nî 'Alî bendendir ve ben 'Alî'denim. Cebrâ'îl: (أنا منكما) ya'nî ben dahi sizlerdenim dedi.

Berâ'et sûresini küffâra okumak için Ebû Bekir Hazretlerinin ma'iyetine bir fırka 'asker verilip Mekke'ye gönderilmiş iken Berâ'et sûresini küffâra kırâ'âtı Allâhu Te'âlâ, 'Alî'ye emreyledi ve Rasûlullah dahi emr-i ilâhîye mebnî Ebû Bekir'in ve 'asâkirin geri dönmesini ve işin, Hazret-i 'Alî'ye teslîm olunmasını emreyledi. Hazret-i 'Alî yalnız başına giderek yolda Ebû Bekir'den Berâ'et sûresini geri aldı ve yalnızca gidip âyet-i şerîfeyi Mekke derûnunda küffâra kırâ'at eyledi ki ol âyet dahî budur: (فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)⁹⁴ Hendek Gazvesinde Hazret-i Peygamber buyurdular: "Ali'nin Hendek harbinde bir darbe-i şemşîri, ins ve cinnin tâ'atlerine berâberdir. (ضربة على بن ابى طالب في يوم الخندق أفضل من اعمال امتى الى) (يوم القيامة)

Hazret-i 'Alî, insânların en fâzıl ve en 'âlimidir

Hazret-i Peygamber buyuruyor: (انا مدينة العلم و على بابها) Ben 'ilim şehriyim ve 'Alî, o şehrin kapısıdır.

⁹⁴ et-Tevbe 9/5. "Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayın, onları hapsedin ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin. Eğer tevbe eder, namazı dosdoğru kılar, zekâtı da verirlerse artık yollarını serbest bırakın. Allah yarlıgayan, esirgeyendir."

(10) Hazret-i 'Alî, Rasûlullah'ın karındaşı makâmındadır

Hicretin sekizinci ayında Hazret-i Muhammed, mescidde elli nefer ensâr ile elli nefer muhâcirîni birbirine karındaş eyledi, bir mu'âhât da muhâcirler arasında yaptı. Ebû Bekir ile 'Ömer'i, Talha ile Zübeyir'i, 'Osmân ile 'Abdurrahmân bin 'Avf'ı karındaş eyledi. 'Aliyyü'l-Murtazâ, Hazret-i Peygamber'e su'âl eyledi ki: "Yâ Rasûlallah! Yârân arasında 'akd-i mu'âhât buyurup her birini birbirine karındaş eyledin. Bana hiçbir karındaş ta'yîn buyurmadın. Benim karındaşım kim olacak?" Hazret-i Peygamber cevaben: (انا اخوك و انت اخى في الدنيا والآخرة) Ya'nî dünyâ ve âhirette sen benim karındaşısın ve ben de senin karındaşınım dedi.

Hazret-i 'Alî, insanların en sahîsi idi

Hazret-i 'Alî ekseriya fukarâ ve mesâkîn ile musâhabet eder ve mâlik olduğu şeyi Allah yolunda nafaka verip sarf ederdi. Bu âyet dahi Hazret-i 'Alî hakkında nâzil olmuştur (إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ)⁹⁵

Hazret-i 'Alî, nefsi-i Rasûlullah'tır

فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ آبَاءَنَا وَأَبْنَاكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى (11) Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı mecîdinde Hazret-i 'Alî'nin, nefsi-i Rasûlullah olduğunu bu âyet-i şerîfe ile zikretmiştir. Hazreti Peygamber buyuruyor: (من اراد أن ينظر الى آدم في علمه و الى نوح في تقوه و الى ابراهيم في حلمه و الى موسى في هيبته و الى عيسى في عبادته (فلينظر الى علي بن ابي طالب Rasûlullah bu hadîs-i şerîfi ile Hazret-i 'Alî'yi, ulu'l-azm-i enbiyâya berâber tutmuştur.

Rasûlullah dünyâdan hîn-i rihletinde kendisine Hazret-i 'Alî'yi vasî mi ta'yîn etti?

Hazret-i 'Alî, Peygamber'in vasîsi ve halîfesi, vârisi ve kâdî-i dîni ve Müslümânların imâmıdır. Rasûlullah hâlet-i nez'de idi. Ashâba işaret edip emir buyurdular (أتونى بدواة و قرطاس اكتب لكم كتابا لاتضلوا بعدى)⁹⁶ Ya'nî bana kitâb ve devât ve kâğıd getirin sizler için bir kitâb yazayım ki tâ benden sonra dalâlete dûçâr olmayasınız ve Hazret-i 'Alî'yi kendisine vasî ta'yîn ettiğini yazmak istiyordu. Gadîr-i Hum'da da Allâhu Te'âlâ'nın emri ile Rasûlullah, 'Alî'nin elinden tutup onu size halîfe ve imâm ta'yîn eyledim. Haccetü'l-vedâ'da Rasûl-i Hudâ, Gadîr-i Hum

⁹⁵ el-Mâide 5/55. "Sizin dostunuz (veliniz) ancak Allah'tır, Resûlüdür, iman edenlerdir; onlar ki Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılar, zekâtı verirler."

⁹⁶ Âl-i İmrân 3/61. "Sana bu ilim geldikten sonra seninle bu konuda çekişenlere de ki: Geliniz, sizler ve bizler de dahil olmak üzere, siz kendi çocuklarınızı biz de kendi çocuklarımızı, siz kendi kadınlarınızı, biz de kendi kadınlarımızı çağıralım, sonra da dua edelim de Allah'tan yalancılar üzerine lânet dileyelim."

⁹⁷ Hz. Âdem'in ilmini, Hz. Nuh'un takvasını, Hz. İbrahim'in hilmini, Hz. Musa'nın heybetini ve Hz. İsa'nın ibadetini görmek isteyen Ali b. Ebî Tâlib'e baksın.

⁹⁸ "Bana kalem ve kâğıt getirin de size bir yazı yazdırayım da benden sonra dalaletle düşmeyin."

nâm mahalle geldiğinde orayı menzil ittihâz etti ve emr-i ilâhî üzere Cebrâ'îl hemân [o] mahalde nâzil olup bu âyet-i şerîfeyi getirdi (يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ ⁹⁹ (12) Rasûlullah bazı ashâbdan ihtiyâd edip bu emri iblâğ eylemek bâbında mütefekkir iken (...وَاللَّهُ يَعِصَمُكَ مِنَ النَّاسِ...)¹⁰⁰ âyeti nâzil oldu ve ol vakit 'Alî bin Ebî Tâlib'in elinden tutup deve cihâzından tertîb olunmuş bir minbere çıkararak buyurdu (من كنت مولاه فهذا علي مولاه اللهم وال من والاه و عاد من عاداه)¹⁰¹ der-'akab bu âyet nâzil oldu: (الْيَوْمَ)¹⁰² (اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا

İmâm Hüseyin kimdir?

İmâm Hüseyin, fahr-i 'âlem Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ'nın kerîme-i necâbetleri, Fâtımâtü'z-Zehrâ'nın ve Hazret-i 'Aliyyü'l-Murtazâ'nın mahdûm-ı mübarekleridir. Hazret-i Hüseyin'in lakabı şehîd ve seyyiddir. Hazret-i Hüseyin tevellüd ettikde Hazret-i Fâtıma, [onu] Peygamber'in yanına getirdi. Peygamber Efendimiz onun ismini Hüseyin koydu. Ondan sonra bağına bastı ve ağladı. Ağladığının sebebi su'âl olundukda Hüseyin'in hâline ağlarım dedi. Yâ Rasûlallah henüz Hüseyin'e ağlamayı mücib bir hâl 'ârız olmadı ki ağlarsın diye soruldukda şöyle buyurdu: (قتله الفنة الباغية من بعدى لاينالهم شفاعتى)¹⁰³ İmâm Hüseyin tıfl-i sağır iken Hâtemü'l-Enbiyâ ve Server-i Kâ'inâtın boynuna binip çatık yürümek için ayaklarını Rasûlullah'ın sadr-ı mübârekine urdukda Rasûlullah iftihâr ederek (نعم الراكب وجدك)¹⁰⁴ der idi.

Selmân-ı Fârisî'den menkuldür. Rasûlullah *sallâllâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem* (13) buyurdu ki: (الحسن والحسين ابني و من احبهما احبني و من احبني احبه الله...الى آخره)¹⁰⁵ Ya'nî Hasan ve Hüseyin, benim iki oğullarımdır. Her kim ki onlara meyl ve muhabbet eder bana muhabbet etmiş olur. Her kim ki bana muhabbet eder Allah'a muhabbet etmiş olur. Her kim ki Allah'a muhabbet eder, Cenâb-ı Hak onu cennet-i a'lâya idhâl eder. Her

⁹⁹ el-Mâide 5/67. "Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğuna rehberlik etmez."

¹⁰⁰ el-Mâide 5/67. "Allah seni insanlardan koruyacaktır."

¹⁰¹ Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır. Allahım! Ona dost olana dost ol. Ona düşmanlık edene düşman ol. Ona yardım edene, yardım et. Onu terk edeni, terk et. Ona zulmedenleri lanetle."

¹⁰² el-Mâide 5/3. "Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim. Kim, gönülden günaha yönelmiş olmamak üzere açıkl halinde dara düşerse (haram etlerden yiyebilir). Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir."

¹⁰³ "Benden sonra onu, kendilerine şefaatinin ulaşmayacağı azgın bir topluluk öldürecek."

¹⁰⁴ "Ne güzel bir binici seni buldu ve ne güzel bir binek."

¹⁰⁵ "Hasan ve Hüseyin benim iki oğlumdur, O ikisini seven beni sevmiştir, beni seven de Allah'ı sevmiştir."

kim ki Hasan ve Hüseyin'e düşmanlık eder Hudâ-yı Müt'eâl Hazretlerine düşmanlık etmiş olur ve onların yeri cehennemdir.

Hazret-i Hüseyin nerede şehîd oldu?

Şâm'da icrâ-yı hükûmet eden Mu'âviye, târîh-i nebevînin altmışıncı senesinde vefât etti. Hastalığında oğlu Yezîd 'aleyhi'l-la'neye şöyle vasiyet etmişti: "Senin hükümdâr ve halîfe olman için ne lâzımsa hepsini yaptım. Dünyâ halkı sana bî'at ettiler. Ancak dört kişi bî'attan istinkâf etti. Biri 'Abdullah bin Bekri's-Sıddîk, diğeri 'Abdurrahmân bin 'Ömer el-Fârûk, üçüncüsü 'Abdullah bin Zübeyir, dördüncüsü İmâm Hüseyin bin 'Alî'dir. Bunların cümlesini bî'ata da'vet edesin ve bî'at ettirmeyince râhat komayasın." Mu'âviye'nin vefâtından sonra Yezîd hükûmete, emârete oturdu. Bu dört kişiden benim bî'atımı al diye Medîne vâlisî Velîd bin 'Utbe'ye mektûb gönderdi. Velîd, Mervân bin el-Hakem ile bu bâbda meşveret eyledi. Mervân bu dört kişi bî'at etmedikleri takdîrde dördünü de öldür dedi. (14) Bu esnâda Kûfe ahâlîsi Hazret-i Hüseyin'e bazı kimseler ile: "Peder-i 'âlmiz Hazret-i 'Alî'nin makâmı size hâsıdır. Hilâfet sizin hakkınızdır. Bizim tarafımıza teşrîf buyurunuz. Yolunuzda başımızı ve mâlımızı fedâ kılacağız." diye haber gönderdiler. Hazret-i Hüseyin bin 'Ali *radiyallâhu te'âlâ 'anh* dahi ehli ve beyti ve cemî'i ta'allukâtıyla Mekke'den çıkıp Kûfe'ye 'âzim oldu. Hazret-i Hüseyin, Kûfe'ye giderken Fırat nehri kenarında Kerbelâ dedikleri sahrâya vardı. Kûfe vâlisî 'Ubeydullah bin Ziyâd, Hazret-i Hüseyin'i şehîd etmek üzere 'Ömer bin Sa'd'ı bir ordu ile gönderdi. 'Ömer bin Sa'd, Hazret-i Hüseyin ve Ehl-i Beyt'ini ve ma'iyetindekileri susuz bırakmak için Fırat nehrinin yolunu kesti ve İmâm Hüseyin'in Ehl-i Beyt'ini bir bir gözünün önünde şehîd ettiler ve Hüseyin'i yetmiş kadar yerinden yaraladılar, atını urdular.

Düşdü Hüseyin atından sahrâ-yı Kerbelâ'ya
Cibrîl git haber ver Sultân-ı Enbiyâ'ya
Fuzûlî

Nihâyet şehîd ettiler. Hazret-i Hüseyin *radiyallâhu 'anhın* rûh-ı pâki Hak Te'âlâ hazretlerine gitti. (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ).¹⁰⁶ Tafsîlâtı târîh-i İslâm kitâblarında mastûrdur. Hazretin şehâdetinden sonra (Şimr) ismindeki la'în, Hazret-i Hüseyin'in başını kesti. Hazret-i Hüseyin'in Ehl-i Beyt'ini baş açık, yalın ayak Kûfe'ye götürdüler, oradan da Şâm'a, Yezîd nezdine îsâl ettiler.

¹⁰⁶ el-Bakara 2/256. "Allah'tan geldik ve yine O'na döneceğiz"

İmâm Hüseyin'e bugün nerelerde mâtem tutarlar?

Bütün İrân yaylasında Bağdâd ve Kerbelâ'da, Buhârâ'da Yemen'de (15) Hindistân'da hattâ Java adalarında bütün Muharremü'l-Harâm ayında mâtem tutarlar.

Muharremü'l-Harâm'da ve yevm-i âşûrâda mâtem tutmak ve ağlamak doğru mudur?

Velev ki şehîd olsa bile bin üç yüz sene akdem Kerbelâ çöllerinde ölüp giden bir zâta her sene ta'ziye tutup ağlamanın ne ma'nâsı ve ne fâ'idesi vardır? Uhud gazvesinde Hazret-i Hamza şehîd düştü. Muhârebeyi müte'âkib İslâmlar Medîne'ye döndüler. Hânelerin ekserîsinde ağlayan kadınların âvâzı işitiliyordu. Ancak Hazret-i Hamza'nın hânesinde ağlama sesleri işitilmiyordu. Hazret-i Hamza garîbü'd-diyâr olmakla Medîne'de onun ardınca ağlar kimsesi yok idi. Rasûlullah, Hamza'nın ağlayacak kimsesi olmadığına mahzûn oldu. Bunun üzerine ensâr, kendi zevcelerini Hamza'nın hânesine gönderdiler. İbtidâ varıp 'amm-i Rasûl-i Hudâ olan Hamza'nın hânesinde ağladıktan sonra kendi maktûllerine ağladılar. Ensâr kadınları akşâmla yatsı arasında Hazret-i Hamza'nın hânesine gelip tâ nısfu'l-leyle dek Hamza için ağlayıp nâlân oldular. Bugün herhangi bir memlekette vefât eden e'âzımın sene-i devriyeleri tas'îd ediliyor. Hazret-i Hüseyin ile kat'iyen kâbil-i kıyâs olmayan isimlerini ancak birkaç bin kişi işiden meşâhirin vefâtları gününün sene-i devriyelerinde tezâhürât yapılmaktadır. Nasıl olur da bizim (16) râhat-ı huzûrumuz için hayâtını fedâ eden bir zât-ı mübâreke tezâhürât yapılmaz?

Dört bin sene akdem Hazret-i İbrâhîm 'aleyhisselâm, Hazret-i İsmâ'îl bedeline bir koyun boğazlamıştır. Bu sebepten her sene cümle 'âlemde binlerle koyunlar kesilir. Kurbân bayramı günü hatîb minberde İsmâ'îl'in boğazına İbrâhîm'in bıçak koyduğu mahalli okurken birçok kimselerin gözlerinden yaş akar. Hâlbuki Hazret-i İsmâ'îl'e hiç cerâhat isâbet etmeyip 'âkıbet bedeline bir koyun kesilmiştir. Hâlbuki Rasûlullah'ın nûr-ı dîdesi ve veliyyullâhın ciğer köşesi ve Fâtımâtü'z-Zehrâ'nın ferzend-i 'azîzi ve İmâm Hasan'ın birâderi olan İmâm Hüseyin-i mazlûma mâh-ı Muharrem ve yevm-i âşûrâda ta'ziye tutup bağlanılırsa çok mudur? Hazret-i Hüseyin'i kâfir ve münâfıklar, hamiyetsiz mel'ûnlar zulmen şehîd ettiler ve başını nerelere urdular ve yetmiş iki kişiden 'ibâret olan evlâd ve ensârıyla Kerbelâ çöllerinde susuz başlarını kestiler ve ehl-i 'iyâlini esîr ederek Şâm'a götürdüler ve bir Hüseyin ki hulk-ı mübâreki, bûsegâh-ı fahr-i âlem iken zulmen koyun gibi boğazlayıp cism-i mübârekini atlar ayağı altında pâyımâl ettiler. Hayır hayır Hazret-i Hüseyin'ne ta'ziye tutmanın ne fâ'idesi vardır demeyiniz. Bunlara karşı yapılan zulüm ve ezâ ve cefânın ne kadar büyük olduğunu kâbil değil, dil ile tavsîf edilemez. İslâmların refâh ve sa'âdeti için kendisini fedâ etmekten çekinmeyen bir kimseye ağlayınız. Buna Peygamber bile hayâtında iken ağlamıştır.

Sonuç

İsmi açıkça yazmak yerine M. A. biçiminde kısaltma kullanan risâle yazarının kimliği konusunda, tahminden öteye geçmeyen bazı isimler akla gelmektedir. Bu bakımdan risâlenin bir isme nispeti yerine, meçhul bir müellif tarafından yazıldığını ifade etmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu risâle, müellifi tarafından yaklaşık bir asır evvel, Şîî düşünce için bir ibadet mesabesinde görülen âşûrâ gününde icrâ edilen âyini anlatmak üzere yazılmıştır. Yazarın, risâleyi yazmasındaki maksadı; “*bayram zannedilen âşûrâ gününün, esasen bir mâtem günü olduğunu*” insanlara açıklamaktır. Her ne kadar bu maksatla risâleyi yazmaya başlasa da müellif bu konuda fazla bilgi vermeyip, bu günün Hz. Hüseyin’in şehid edilmiş yıl dönümü olması sebebiyle, İslâm’da yas tutmanın ve mâtemin hükmü konusuna girmeden, bu günde mâtem tutulması gerektiğini söylemiştir.

Risâlenin başlığı “Yevm-i ‘Âşûrâda Şîîlerin İcrâ-yı Âyîni” olmasına rağmen, Şîîlerin âşûrâ gününde nasıl âyin icrâ ettiklerine dair hiçbir bilgiye yer vermeyen müellifin, bu konuda söylediği tek şey, âşûrâ gününde Hz. Hüseyin için mâtem tutulması gerektiği olup, risâlede bunun dinî referanslarını ortaya koyma konusunda yeterli açıklama yapılmamıştır. Cenazenin arkasından feryat edip dövünmenin dinen uygun olmadığına dair bilgiler bulunmasına rağmen, Hz. Hamza’nın şehadeti sonrasında, onun arkasından ağlayacak kimsesi olmayan bir garip gibi gittiğine Hz. Peygamber’in üzülmeye üzerine, ensâr hanımlarının Hz. Hamza’nın evine giderek ağıt yakmaları şeklinde gerçekleştiği söylenen hareket, Hz. Peygamber’in diğer buyruklarının önüne geçirilmiştir. Bu da, dinde doğru olanı tespit etmeye çalışmak değil de, doğru kabul edilen hususlara dinden referans arama gayreti olarak tezahür etmiştir.

Şîa ile alakalı bazı kavram ve düşünceleri açıklayarak başladığı risâlede müellif, Şîî argümanları ve izah tarzını benimsemiştir. Risâle, Kur’ân’daki âyetlerin, belirli bir fırka bakış açısına göre yorumlanmasına, indî düşüncelere delil gösterilmesinin tipik bir örneğidir. Bu risâleyi yazan müellifin bahis mevzuu ettiği meseleleri, Şîî düşünce bağlamında açıklaması, âyetleri Şîa’nın yaptığı şekilde yorumlayıp, risâlede yer verdiği rivayetlerin ise ancak meşhur Şîî kitaplarda bulunan ve Şîî olmayan hadisçiler tarafından zayıf ya da mevzû kabul edilen metinler olması, risâlenin tüm Müslümanlarca kabul edilebilecek muteber bir metin olmasına engel teşkil etmektedir. 20. asrın başında, İstanbul’daki bir kısım hocalar arasında, Ehl-i Sünnet’in sahâbe’nin fazileti anlayışı ile çelişen bazı düşüncelerin dillendirildiğine dair bilgiler hatırlandığında, bu risâle müellifinin kullandığı izah tarzı daha da anlam kazanmaktadır. Bütün başlıkları ile risâle incelendiğinde, Şîî anlayış hakkında objektif bir tutumla bilgiler vermek yerine, Şîî zihniyeti benimsemiş bir yazar tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Ancak Hz. Ebû

Bekir için saygı ifadesi kullanması, müellifin Şî zihniyetin halifeler hakkındaki düşüncelerine uymayan bir yönü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Müellifin, “Hz. İbrahim kundakta sarılı bir bebekken gerçekleşti” dediği ve “*Kelamullah bunu natıktır*” diyerek Kur’ân’ı şahit gösterdiği hadise, Kur’ân’da ve muteber hiçbir eserde geçmemektedir. Bu durum, risâlenin güvenilirliğine, müellifin ilmi yeterliliğine gölge düşürmektedir. Bahis konusu ettiği hususları, ilmi deliller ile destekleyerek yeterli düzeyde izah edemeyen müellif, genel malumatlarla yargılar üretme yoluna gitmiştir. Buradan hareketle müellifin risalesi, ilmi ve ikna edici bir çalışmadan ziyade, kendi düşüncelerini kaleme aldığı bir manifesto niteliğindedir diyebiliriz. Ayrıca bu risâle, o günün İstanbul’unda, Şî düşünce için mühim kabul edilen hususlar hakkındaki bazı yanlış bilgileri düzeltme gayretindeki zevatın dahi, ancak Şî düşüncede geçtiği kadarıyla insanları aydınlatabildiğini göstermektedir. Öte yandan tarihsel bir vesika niteliğindeki bu risâlenin günümüz alfabesine aktarılması, Şî’nin yakın tarihi üzerinde yapılacak çalışmalara kaynak olması bakımından önemlidir. Bir asırlık zaman dilimi içerisinde, özelde Şîlik, genelde ise İslâm mezhepleri tarihi sahasında ulaşılan bilgi birikimini mukayese etme imkânı vermektedir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed. *Fedâilü’s-Sahâbe*. thk. Vasiyüllah Muhammed Abbâs. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1403/1983.
- Akdoğan, Mehmet Nur. *Şî Kaynaklara Göre Hz. Ömer*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2017.
- Algül, Hüseyin. *İslâm Tarihi*. İstanbul: Gonca Yayınevi, 1986.
- Arar, İsmail. “Ayni, Mehmet Ali”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/273-275. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Arıkan, Adem. *Mezhepler Konusunda Bilinmesi Gereken 88 Soru*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2020.
- Aydemir, Selahattin. *Sahabe ve Değer-Sahabenin Faziletine Mutedil Bir Yaklaşım*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2021.
- Behlül Behçet Efendi. *Âl-i Muhammed Tarihinde Teşrih ve Muhakeme*. sad. Cafer Bendiderya-Abbas Akyüz. İstanbul: Kevser Yayınları, 2003.
- Bozan, Metin. “Şî Literatürde Hz. Ali”. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 5 (Nisan 2011), 4-18.
- Bozkuş, Metin. “İslâm Mezhepleri Tarihi Açısından Dini Düşüncenin Geçirdiği Evreler”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (Haziran 2002), 195-208.
- Büyükkara, Mehmet Ali. *İmâmet Mücadelesi ve Haşimoğulları*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999.

- Câbir, Mahmud. *eş-Şîatü e-Cüzûr ve'l-Büzûr*. Kum: Matbaa Sitâre, 1430.
- Cide, Ömer. "Hz. Peygamber'in Hicretine Dair Bazı Mülâhazalar". *Akademik Siyer Dergisi Journal of Academic Sirah* 2/3 (Ocak 2021), 66-79. <https://doi.org/10.47169/samer.802611>
- Daftary, Farhad. *Şîî İslâm Tarihi*. çev. Ahmet Fethi Yıldırım. İstanbul: Alfa Basım-Yayımları, 2020.
- Demir, Habip. *Horasan'da Şîîlik: İran'da Şîîliğin Tarihsel Arka Planı*. Ankara: Otto Yayınları, 2017.
- Ersoy, Mehmet Akif. *Safahat*, haz. Necmettin Turinay. Ankara: TOBB Yayın, 2011.
- Fayda, Mustafa. "Emîrül-Mü'minîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/156-157. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Faysal Noor. "Ana Sayfa, Şübühâtü's-Şîati ve'r-Red aleyha, el-İmametü ve Efdaliyyetü Ali ra." . Erişim 29 Mayıs 2022. https://www.fnoor.com/main/articles.aspx?article_no=18854#YpOwtu7P31U [.. من اراد ان ينظر الى ادم في علمه والى نوح في فهمه فلينظر الى علي بن ابي طالب U \(fnoor.com\)](https://www.fnoor.com/main/articles.aspx?article_no=18854#YpOwtu7P31U)
- Faysal Noor. "Ana Sayfa, Şübühâtü's-Şîati ve'r-Red aleyha, el-İmametü ve Efdaliyyetü Ali ra." . Erişim 11 Aralık 2022. https://www.fnoor.com/main/articles.aspx?article_no=18868#Y5YGwVHP3IU [لمبارزة علي بن ابي طالب لعمر و بن عبد و د يوم الخندق افضل من .. أعمال امتي الى يوم القيامة \(fnoor.com\)](https://www.fnoor.com/main/articles.aspx?article_no=18868#Y5YGwVHP3IU)
- Fığlalı, Ethem Rûhi. "İslâm Tarihinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Dönemleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (1983), 353-370. https://doi.org/10.1501/ilhfak_0000000241
- Fığlalı, Ethem Rûhi. "Mezheplerin Doğuşuna Tesir Eden Sebepler". *Ankara Üniversitesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi* 4 (1980), 115-131.
- Fığlalı, Ethem Rûhi. *İmamiyye Şîası*. İstanbul: Ağaç Yayınları, 2008.
- Hakyemez, Cemil. *İmamiyye Şîası ve Temel Kavramları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. Ankara: İmaj Baskı, 2003.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. çev. Abdülvehhab Öztürk. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2014.
- İbn İshak, Muhammed. *Siyer-i İbn İshak*. haz. Muhammed Hamidullah. İstanbul: Düşün Yayınları, 2012.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim b. Abdülvâhid eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-Târîh*. thk. Muhammed Yusuf ed-Dekkâk. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- İSAM, İslâm Araştırmaları Merkezi. "Risaleler VT – Yevm-i Âşûrâda Şîîlerin İcrâ-yı Âyîni". Erişim 24 Mayıs 2022. <http://isamveri.org/pdfrisaleosm/RE14143.pdf>
- Kâşifü'l-Gıtâ. *Caferî Mezhebi ve Esasları*. çev. Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul: Toker Matbaası, 1966.

- Kâtip, Ahmet. *Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnilik Şîilik*. çev. Muharrem Tan. İstanbul: Mana Yayınları, 2013.
- Korkmaz, Sıddık. *Şîa'nın Oluşumu*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- Kummî, Sa'd b. Abdillâh Ebî Halefî'l-Eş'arî. *Kitâbü'l-Makâlât ve'l-Fırak*. thk. Muhammed Cevad Meşkûr. Tahran: Matbaa-i Haydarî, 1321.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*. haz. Hayrettin Karaman-Ali Özek- İbrahim Kafi Dönmez-Mustafa Çağrı- Sadrettin Gümüç-Ali Turgut. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 27. Baskı, 2014.
- Kutlu, Sönmez. *Mezhepler Tarihine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 2010.
- Meclisî, Muhammed Bâkır. *Bihâru'l-Envâr*. Kum: Müessesese İhyâi'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 1430.
- Nâşî el-Ekber. *Mesâilü'l-İmâme*. thk. Yusuf Vanis. Beyrut: Dâru'n-Neşr, 1971.
- Nedvî, Ebu'l-Hasen. *Hiz. Ali el-Murtezâ*. çev. Yusuf Karaca. İstanbul: Risale Yayınları, 2017.
- Onat, Hasan. "İran İslâm Devrimi ve Şî'ilik". *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 6/2 (Aralık 2013), 223-256.
- Öz, Mustafa. *Başlangıçtan Günümüze Şîilik ve Kolları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019.
- Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim. *el-Milel ve'n-Nihal*. thk. Muhammed Abdulkadir Fâdilî. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1435/2014.
- Şeyh Sadûk Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn. *Emâlîyyü's-Sadûk*. Beyrut: Müessesetü el-A'lâmî, 1430/2009.
- Şeyh Sadûk Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali el-Hüseyn. *el-Hisâl*. thk. Ali Ekber el-Gaffârî. Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1303.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-Kebîr*. thk. Hamdi b. Abdilmecîd es-Selefi. Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1983.
- Tabersî, Ebû Alî el-Fadl b. el-Hasen. *Mecmau'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Murtazâ, 1427/2006.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmi'u's-Sahîh*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir-M. Fuâd Abdülbâkî-İbrâhim Atve Avd. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Toprak, Kasım. *Ziyaret-i Erbaîn*. İstanbul: Önsöz Yayınları, 2013.
- Uçman, Abdullah. "Mehmed Ali Hilmi Dedebeba". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/440. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ümit, Mehmet. *Zeydiyye-Mu'tezile Etkileşimi*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.
- Varol, Ahmet. Kur'an-ı Kerim Meali. Erişim 29 Mayıs 2022. <https://www.kuranmeali.com/Aciklama.php?meal=ahmetvarol&sureno=2&ayet=207>

-
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Âşûrâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/24-26. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur’ân Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsir*. İstanbul: Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatı-Matbaa-i Ebu’z-Ziyâ, 1935.
- Zebidî, Zeynü’-Din Ahmed b. Ahmed b. Abdi’l-Latifi. *Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*. çev. Kamil Miras. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1974.